

The Greek Review of Social Research

Vol 161 (2023)

161

Exploring the relationship between far-right online cultural and political activism with physical space. Examples from an island of the North-eastern Aegean

Michael Petrou

doi: [10.12681/grsr.35004](https://doi.org/10.12681/grsr.35004)

Copyright © 2023, Μιχάλης Πέτρου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Petrou, M. (2023). Exploring the relationship between far-right online cultural and political activism with physical space. Examples from an island of the North-eastern Aegean. *The Greek Review of Social Research*, 161, 35–72.
<https://doi.org/10.12681/grsr.35004>

Μιχάλης Πέτρου*

ΔΙΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΗ ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΑΚΡΟΔΕΞΙΟΥ
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΥ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΑΚΤΙΒΙΣΜΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΦΥΣΙΚΟ ΧΩΡΟ.
ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΑΠΟ ΕΝΑ ΝΗΣΙ
ΤΟΥ ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το παρόν άρθρο αποσκοπεί στη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ της ακροδεξιάς πολιτικής κουλτούρας και ιδεολογίας, όπως αναπτύσσεται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, και της κοινωνικής τους επιρροής στον δημόσιο χώρο. Βασισμένο στα αποτελέσματα έρευνας πεδίου που πραγματοποιήθηκε στο νησί της Λέσβου κατά το φθινόπωρο του 2021, επιχειρεί να αποσαφηνίσει τον τρόπο με τον οποίο ο ακροδεξιός πολιτικός και πολιτισμικός ακτιβισμός, μέσω των ηλεκτρονικών μέσων κοινωνικής δικτύωσης και ενημέρωσης συνομιλεί, αλληλεπιδρά και τροφοδοτεί τον αντίστοιχο ακροδεξιό ακτιβισμό στο φυσικό χώρο.

Λέξεις κλειδιά: ακροδεξιά, ακτιβισμός, μέσα κοινωνικής δικτύωσης, Λέσβος

---

*Δρ. Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Κύριος Ερευνητής στο Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), mpetrou@ekke.gr

Michael Petrou*

EXPLORING THE RELATIONSHIP BETWEEN
FAR-RIGHT ONLINE CULTURAL AND POLITICAL ACTIVISM
WITH PHYSICAL SPACE. EXAMPLES FROM AN ISLAND
OF THE NORTH-EASTERN AEGEAN

ABSTRACT

The paper aims to investigate the relationship between far-right political culture and ideology, as being developed on social media, and their social influence in the public space. Based on field research findings on the island of Lesbos in the fall of 2021, it attempts to clarify how far-right political and cultural activism via online social media and information interferes with, interacts and feeds far-right activism in the physical space.

Keywords: *far-right, activism, social media, Lesbos*

---

*Principal Researcher, National Centre for Social Research (EKKE), Athens. mpetrou@ekke.gr

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ¹

Τα τελευταία χρόνια είναι αδιαμφισβήτητη η επανεμφάνιση ακροδεξιών κομμάτων και ρατσιστικών κινήματων στις δυτικοευρωπαϊκές δημοκρατίες –και όχι μόνον– με αποτέλεσμα αυτό ν' αποτελεί στον δημόσιο λόγο ένα από τα πλέον συζητημένα φαινόμενα των τελευταίων δεκαετιών. Αν και για κάθε χώρα προκύπτουν σημαντικές διαφοροποιήσεις τόσο ως προς τα κοινωνικοοικονομικά, ιστορικά και πολιτισμικά δεδομένα, όσο και ως προς τα χαρακτηριστικά και τη ρητορική των ακροδεξιών κομμάτων, τρεις βασικές κατηγορίες υποθέσεων θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν ως κοινή βάση ερμηνείας σχετικά με τα αίτια εμφάνισής τους: i) οικονομικοί λόγοι (οικονομική κρίση, ανεργία, απορρύθμιση εργασιακών σχέσεων), ii) μετανάστευση / ξενοφοβία, iii) πολιτική απάθεια / απογοήτευση για παραδοσιακά πολιτικά κόμματα εξουσίας / απαξίωση πολιτικής ελίτ.

Σύμφωνα με σχετικές εμπειρικές μελέτες (Αφουξενίδης και Σιούλα-Γεωργουλέα, 2018· Engström, 2014· Bojarska, 2018· Peters, 2015· Sakki and Pettersson, 2016· Guibernau, 2010) και παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις, εντοπίζονται ορισμένα κοινά ιδεολογικά χαρακτηριστικά των ακροδεξιών κινήματων, τα οποία μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

- Έμφαση στον εθνικισμό-πολιτισμό (το έθνος και ο πολιτισμός ως ενιαίο και συμπαγές μόρφωμα και επιστροφή σε παραδοσιακές αξίες).
- Τα ατομικά δικαιώματα και ελευθερίες αποτελούν δευτερεύουσες προτεραιότητες έναντι του έθνους.
- Λαϊκιστική ρητορική απέναντι σε πολιτικές/οικονομικές ελίτ που εργάζονται για τα δικά τους συμφέροντα και όχι για τα συμφέροντα του έθνους.

1. Το παρόν άρθρο προκύπτει από το ερευνητικό έργο «Ακροδεξιά Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης: Διερευνώντας τον Πολιτικό και Πολιτισμικό Ακτιβισμό» με επιστημονικό υπεύθυνο τον Α. Αφουξενίδη. Το πρόγραμμα υποστηρίχθηκε από το ΕΛΙΔΕΚ (Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας), στο πλαίσιο της Δράσης «1η Προκήρυξη ερευνητικών έργων ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. για την ενίσχυση των μελών ΔΕΠ και ερευνητών/τριών και την προμήθεια ερευνητικού εξοπλισμού μεγάλης αξίας». (Αριθμός Έργου: 3185). Η ερευνητική ομάδα αποτελείται από τους Αλέξανδρο Αφουξενίδη (επιστημονικό υπεύθυνο), Μιχάλη Πέτρου, Πέτρο Πετρίδη και Κάρολο Καβουλάκο. Για περισσότερες πληροφορίες επισκεφθείτε την ιστοσελίδα του έργου <https://farsocmed.weebly.com/> ή δείτε την σχετική σελίδα του ΕΚΚΕ <https://www.ekke.gr/research/project/akrodeixia-kinonika-diktia-diereynisi-tou-politikou-politismikou-aktivismou>

- Εθνικιστική ξеноφοβία – Ρατσισμός – Η πολυπολιτισμικότητα ως απειλή των δυτικών αξιών και της εθνικής ταυτότητας και καθαρότητας.
- Ισχυρή αντίθεση στο υπάρχον πολιτικό κατεστημένο.

Σε αρκετά δημοκρατικά πολιτεύματα, η δυναμική επάνοδος της ακροδεξιάς στην πολιτική σκηνή αρθρώνεται τόσο στο πεδίο της κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης όσο και στο πεδίο ανάδυσης και διάχυσης της ρητορικής της, της ιδεολογίας της αλλά και της ποικιλόμορφης δράσης της στον δημόσιο χώρο. Στο πλαίσιο αυτό, έναν από τους βασικούς ερευνητικούς προβληματισμούς αποτελεί και το ζήτημα του ακροδεξιού λόγου, έτσι όπως αυτός εμφανίζεται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Τα τελευταία χρόνια έχουν εμφανιστεί νέες μορφές και τρόποι οργάνωσης και δικτύωσης ατόμων και ομάδων αποκλειστικά στον διαδικτυακό χώρο. Αυτές οι νέες ψηφιακές μορφές δράσης και επικοινωνίας αναδεικνύονται σε σημαντικά εργαλεία από αρκετούς ακτιβιστές και ομάδες της ακροδεξιάς για την συσπείρωση του χώρου σε τοπικό, εθνικό, αλλά και διεθνές επίπεδο. Υπό αυτό το πρίσμα, αποτελεί ερευνητική πρόκληση η διερεύνηση του συσχετισμού του ακροδεξιού ακτιβισμού ανάμεσα στον διαδικτυακό χώρο και τον φυσικό χώρο. Δηλαδή αναδεικνύεται ένα νέο ερευνητικό αντικείμενο που αφορά τη σχέση μεταξύ της ακροδεξιάς πολιτικής κουλτούρας και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, το οποίο ακόμα δεν έχει μελετηθεί σε βάθος. Πρόσφατες έρευνες στις ΗΠΑ και την Ευρώπη έχουν καταστήσει σαφές ότι πολλές ακροδεξιές συλλογικότητες και φορείς χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για ακτιβισμό, έτσι ώστε να αποφεύγουν τον έλεγχο από τις εθνικές έννομες τάξεις και την αστυνομία. Δεν είναι απόλυτα κατανοητό ποιοι είναι ακριβώς οι αποδέκτες αυτών των μηνυμάτων, ποιο είναι το προφίλ και η ιδεολογία τους και από ποια οικονομικά στρώματα προέρχονται. Επίσης, δεν έχει συστηματικά διερευνηθεί κατά πόσον υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στην επισκεψιμότητα αυτών των ιστοσελίδων και την εκλογική ψήφο στην ακροδεξιά. Η χρήση του διαδικτύου μεγεθύνει την ευκαιρία για κάποιον να ριζοσπαστικοποιηθεί; Επίσης, δεν μας είναι ξεκάθαρο κατά πόσον ορισμένες ακροδεξιές ιδέες και ιδεολογίες που προωθούνται στο διαδίκτυο ασκούν επιρροή, όχι μόνον στους υποστηρικτές αυτών των ιδεών, αλλά και σε αυτούς που θα χαρακτηρίζαμε ως «απολίτικους», ή ακόμη και «κεντρώους» ή «κεντροαριστερούς». Επιπρόσθετα, μας είναι σχετικά άγνωστο

σε ποιο βαθμό συγκροτούνται σχέσεις μεταξύ των χρηστών αυτών των ιστοσελίδων και του πολιτικού ακτιβισμού ακροδεξιών ομάδων και κομμάτων. Αυτό το ζήτημα αποτελεί μια σαφή πρόκληση όσον αφορά τη διερεύνηση τόσο του συσχετισμού μεταξύ των δύο ακροδεξιών «χώρων» (του «φυσικού» και του διαδικτυακού), όσο και του εάν και πώς μετασηματίζεται ο δεύτερος σε σχέση με όσα λαμβάνουν χώρα στον πρώτο. Ως εκ τούτου, και στον βαθμό που η αυξανόμενη εκλογική και ιδεολογική επιρροή αρκετών ακροδεξιών μορφωμάτων στην Ευρώπη αλλά και στην Ελλάδα αποτυπώνεται και στη διάγκωση των αντίστοιχων ακροδεξιών μπλογκ και ιστοσελίδων, έχει ενδιαφέρον να ερευνηθεί η σχέση μεταξύ της ακροδεξιάς πολιτικής κουλτούρας και ιδεολογίας και των ηλεκτρονικών μέσων κοινωνικής δικτύωσης και της αντίστοιχης κοινωνικής τους επιρροής στον φυσικό χώρο.

Στο πλαίσιο αυτό, τα ερωτήματα στα οποία καλούμαστε να απαντήσουμε είναι:

- α) Ποιος είναι ο ρόλος των ακροδεξιών μέσων κοινωνικής δικτύωσης στην ενεργοποίηση, στη συσπείρωση και στην αντίστοιχη ριζοσπαστικοποίηση των ομοϊδεατών τους στον φυσικό χώρο;
- β) Ποιο είναι το πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο τα εν λόγω δίκτυα δραστηριοποιούνται και ποιες βασικές πολιτισμικές πτυχές της καθημερινής ζωής εργαλειαποιούν προκειμένου να ενισχύσουν την πολιτική και ιδεολογική επιρροή τους;
- γ) Κατά πόσον ορισμένες ακροδεξιές ιδέες και ιδεολογίες που παράγονται, αναπαράγονται και διαχέονται στο διαδίκτυο, ασκούν επιρροή όχι μόνο στους υποστηρικτές αυτών των ιδεών αλλά και σε εκείνους που είτε θα χαρακτηρίζαμε ως «απολίτικους», ή που απέχουν από τη χρήση του διαδικτύου;

2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ

Κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες, η ακροδεξιά ως πολιτική δύναμη επανήλθε στο προσκήνιο σε αρκετά δημοκρατικά πολιτεύματα χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, φαινόμενο το οποίο από το 1990 και έπειτα επεκτάθηκε και σε χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Παράλληλα, η εκλογική άνοδος αυτών των κομμάτων στην πολιτική αρένα συνοδεύεται σε παγκόσμιο επίπεδο (π.χ. Αμερική, Σουηδία,

Γερμανία κ.α.) και από έξαρση ακροδεξιών ρατσιστικών και βίαιων επιθέσεων εναντίον μεταναστών, εργατικών σωματείων, ομοφυλοφιλικών κινημάτων και ακτιβιστών για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Έχουν διατυπωθεί αρκετές υποθέσεις για το φαινόμενο της εκλογικής επιτυχίας και διείσδυσης της ευρωπαϊκής ακροδεξιάς στην πολιτική και κοινωνική ζωή των ευρωπαϊκών κοινωνιών, με κυρίαρχη τη διαδεδομένη άποψη ότι η οικονομική κρίση και η οικονομική δυσπραγία αποτελούν τα κύρια αίτια για την αύξηση της αποδοχής της ακροδεξιάς ρητορικής. Μια τέτοια υπόθεση παραβλέπει το γεγονός ότι τα περισσότερα ακροδεξιά κόμματα σημείωσαν εντυπωσιακή άνοδο σε εποχή οικονομικής ευημερίας. Επίσης, η αντίληψη ότι άνεργοι και εργαζόμενοι με χαμηλή ειδίκευση και εκπαίδευση αποτελούν τις δεξαμενές από όπου αντλούν δύναμη τα ακροδεξιά κόμματα, θα πρέπει εξίσου να αντιμετωπίζεται με σκεπτικισμό. Συγγραφείς όπως οι Mudde (2007) και Norris (2005), μέσα από σχετικές μελέτες τους έχουν δείξει ότι το χαμηλό οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο των ψηφοφόρων δεν αποτελεί γραμμική αιτιώδη σχέση με την αύξηση της υποστήριξης προς ακροδεξιά μορφώματα. Τουναντίον, ακροδεξιά κόμματα έλκουν υποστήριξη από ψηφοφόρους της μεσαίας τάξης και αυτοαπασχολούμενους. Όπως υποστηρίζει η Guibernau (2010, σελ. 8), θα ήταν λάθος να θεωρηθεί ότι ακροδεξιοί πολιτικοί σχηματισμοί απευθύνονται κυρίως σε αυτούς που πλήττονται αρνητικά από την παγκοσμιοποίηση, αναφέροντας ως παραδείγματα εύπορες περιοχές και χώρες όπως η Αυστρία, η Νορβηγία, η Δανία, η βορειοανατολική Ιταλία και η Φλάνδρα.² Η οικονομική αναταραχή δεν είναι το μόνο χαρακτηριστικό που μπορεί να ευνοήσει τον ρατσισμό, καθώς ιδεολογικοί παράμετροι, όπως η αντίληψη μιας πολιτισμικής απειλής ικανής να θέσει σε κίνδυνο την εθνική ταυτότητα, συνιστούν, επίσης, παράγοντες που εντείνουν την ανησυχία μεταξύ των μελών της «κυρίαρχης» ομάδας. Κατά συνέπεια και σύμφωνα με την Guibernau (2010, σελ. 5), σχετικά με τα αίτια της εκλογικής επιτυχίας και διείσδυσης της ευρωπαϊκής ακροδεξιάς στην πολιτική και κοινωνική σκηνή της Ευρώπης, αυτά αφορούν

---

2. Σε αυτές τις χώρες και περιοχές παρατηρείται χαμηλή ανεργία και επικρατούν ισχυρά συστήματα κοινωνικής πρόνοιας. Παρ' όλα αυτά, τα ακροδεξιά κόμματα πέτυχαν εκεί αξιοσημείωτες εκλογικές επιτυχίες, γεγονός που μας επιτρέπει να συμπεράνουμε ότι στις ακροδεξιές επιλογές των ψηφοφόρων τα οικονομικά κίνητρα διαδραματίζουν μικρότερο ρόλο σχετικά με άλλα, όπως ο κίνδυνος απώλειας της εθνικής ταυτότητας και υβριδοποίησης του εθνικού πολιτισμού λόγω της αυξημένης μετανάστευσης.

τον αντίκτυπο της παγκοσμιοποίησης που έγινε αισθητός σε όλους τους τομείς της καθημερινότητας, όπως στην οικονομία, την πολιτική και τον πολιτισμό. Ειδικά όσον αφορά τον πολιτισμό, η παγκοσμιοποίηση γίνεται αντιληπτή με όρους πολιτισμικής, θρησκευτικής και γλωσσικής αλλοίωσης, σε βαθμό που αρκετοί αυτόχθονες πληθυσμοί αρχίζουν να επιδεικνύουν δυσπιστία και εχθρότητα απέναντι σε πολιτισμικές αξίες που φέρουν οι μετανάστες και οι πρόσφυγες (ειδικά εκείνοι που είναι φορείς μουσουλμανικής θρησκείας και κουλτούρας), θεωρώντας ότι αποτελούν απειλή για τον εθνικό πολιτισμό, την εθνική συνοχή και τον εθνικό τρόπο ζωής των δυτικών κοινωνιών (Yilmaz, 2012· Mood, 2005· Wren, 2001· Soyal, 2009). Τα νέα ακροδεξιά κόμματα δείχνουν να έχουν συλλάβει αυτές τις ανησυχίες και οι αναφορές τους στη σημασία της διατήρησης των δυτικών αξιών και της προτεραιότητας των γηγενών πολιτών αποτελούν σημαντικό μέρος του πολιτικού τους λόγου και της ιδεολογικής τους πλατφόρμας. Ως εκ τούτου και υπό το πρίσμα της διεθνούς επιστημονικής βιβλιογραφίας αναφορικά με το τι τελικά ωθεί μέρος του εκλογικού σώματος να πλαισιώσει την ακροδεξιά, προκύπτουν δύο βασικές κατηγορίες ερμηνειών. Η πρώτη ερμηνευτική προσέγγιση σχετίζεται με τον προσδιορισμό της ζήτησης, με ειδικότερη έμφαση στη μελέτη του τρόπου με τον οποίο η ακροδεξιά ρητορική αξιοποιεί τα ευρύτερα κοινωνικοοικονομικά και πολιτισμικά δεδομένα, με σκοπό να επηρεάσει τη σκέψη, τη συμπεριφορά και τα συναισθήματα των πολιτών. Η δεύτερη ερμηνευτική προσέγγιση σχετίζεται με τον προσδιορισμό της προσφοράς, με ειδικότερη έμφαση στη μελέτη του τρόπου με τον οποίο τα ακροδεξιά κόμματα αξιοποιούν πολιτικοοικονομικές συγκυρίες για να προβάλλουν στο εκλογικό σώμα τα ειδικά χαρακτηριστικά και το πολιτικό τους προϊόν (Γεωργιάδου, 2018, σελ. 23-26).

Το ζήτημα της ακροδεξιάς στην Ελλάδα –σε επίπεδο πολιτικής εκπροσώπησης– τα τελευταία χρόνια, ουσιαστικά αφορά ένα από τα πιο ριζοσπαστικά πολιτικά κόμματα της άκρας δεξιάς στην Ευρώπη, τη Χρυσή Αυγή. Παρόλα αυτά και όπως επισημαίνει ο Ellinas (2013, σελ. 1-2), για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα οι χώρες της νότιας Ευρώπης θεωρούνταν ότι αντιστέκονταν στην άνοδο των ακροδεξιών κομμάτων που παρατηρείται σε άλλα ευρωπαϊκά κράτη. Αυτό προκύπτει και από τις σχετικές μελέτες, οι οποίες επικεντρώθηκαν στη διερεύνηση της πορείας των ακροδεξιών κομμάτων στη δυτική Ευρώπη, αλλά δεν πικεντρώθηκαν στη μελέτη του φαινομένου αυ-

τού στις χώρες του Νότου (π.χ. Betz, 1994· Hainsworth, 2000· Mudde, 2000· Carter, 2005· Norris, 2005). Στην περίπτωση της Ελλάδας η διερεύνηση της εκλογικής πορείας ακροδεξιών κομμάτων παρέμεινε ανεξερεύνητη, με χαρακτηριστική περίπτωση τις διαδοχικές εκλογικές επιτυχίες του ακροδεξιού κόμματος του ΛΑΟΣ από το 2004 έως το 2012. Σε γενικές γραμμές και σε επίπεδο ρητορικής και ιδεολογικής βάσης, τα ακροδεξιά ελληνικά κόμματα συμπλέουν με τα ιδεολογικά προτάγματα αντίστοιχων ευρωπαϊκών ακροδεξιών κομμάτων, δίνοντας έμφαση στο έθνος και στον πολιτισμό ως «ενιαίο όλο», στην αποστρόφη των πολιτικών/οικονομικών ελίτ, στην εθνικιστική ξеноφοβία και στο φόβο της πολυπολιτισμικότητας ως απειλής για την εθνική ταυτότητα και καθαρότητα (Γεωργιάδου, ό.π., σελ.155-156· Θεοφιλόπουλος, 2011, σελ. 8-16· Sakellariou, 2015, σελ. 5-6· Koronaiou, Sakellariou, 2013, σελ. 332-338).

Ωστόσο και παρόλο που τα ακροδεξιά μορφώματα αντιτίθενται στην παγκοσμιοποίηση, την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και τη διεθνή μετανάστευση θεωρώντας τες κινδύνους για τις παραδοσιακές αξίες, οι ίδιες αυτές επιδιώξεις συνιστούν διαδικασία διεθνοποίησης των θέσεών τους με όρους κινητοποίησης, στόχων, ζητημάτων και οργανωτικών επαφών, δημιουργώντας έτσι ένα κοινό έδαφος, παρά τις μεταξύ τους διαφορές (Caiani, 2013, σελ. 17). Το διαδίκτυο παίζει καταλυτικό ρόλο σε αυτή την τάση, όχι μόνο για τη διαδικτυακή συνένωση ακροδεξιών ομάδων και χρηστών από διάφορες χώρες του κόσμου και τον σχηματισμό online ομάδων, αλλά και για τη διεθνοποίηση και την οργάνωση offline δράσεων (ό.π., σελ. 18-19). Η δράση των συγκεκριμένων ομάδων και δικτύων αναδύεται μέσα από μια περίπλοκη μιντιακή οικολογία, που ενδεικτικά περιλαμβάνει blogs, μέσα κοινωνικής δικτύωσης όπως το facebook, το twitter, και άλλους ιστότοπους συλλογής ειδήσεων στις οποίες αρθρώνεται ο ακροδεξιός λόγος. Νέες μορφές της άκρας δεξιάς που αναδύθηκαν κατά την προηγούμενη δεκαετία χρησιμοποίησαν με πολύ αποτελεσματικό τρόπο τα παραπάνω, δημιουργώντας αμηχανία σε πολλούς ερευνητές και καθιστώντας σαφές πόσο προβληματικοί ήταν οι λόγοι που θεωρούσαν το διαδίκτυο εγγενώς δημοκρατικό. Ενώ, λοιπόν, η έρευνα μέχρι και την πρώτη δεκαετία της τρέχουσας χιλιετίας είχε δώσει έμφαση στις πιθανές πολιτικές διαστάσεις των νέων τεχνολογικών μορφών, που αναδύονταν με σημείο αναφοράς τα ψηφιακά μέσα, τα ακροδεξιά μέσα δεν είχαν κεντρίσει το ερευνητικό ενδιαφέρον, δεδομένου ότι συνήθως με τον όρο εναλλακτικό μέσο εννο-

ούνταν μντιακές πρακτικές που έτειναν να ενδυναμώνουν τη δημοκρατία (Downing, αναφέρεται στο Atton, 2006, σελ. 574). Και όμως, στο πλαίσιο της σύγχρονης άκρας δεξιάς, πέραν της δυνατότητας συγκρότησης νέων μορφών πολιτικής οργάνωσης που μπορούν να συνενώσουν διαφορετικά θραύσματα ακροδεξιών μορφωμάτων, τα νέα μέσα κοινωνικής δικτύωσης συνέβαλαν στην ανάδυση νέων μεσοποιημένων και διαμεσολαβημένων μορφών ακτιβισμού. Ο Peters (ό.π., σελ. 147-149), εξετάζοντας την καμπάνια *become immortal*, μια ακροδεξιά ακτιβιστική δράση διαμαρτυρίας που διοργανώθηκε ως *flash-mob*³ στη Γερμανία, υποστηρίζει ότι είναι αδύνατο να τη διαχωρίσουμε από τα ψηφιακά μέσα. Αφενός, η ίδια η δράση ήταν σχεδιασμένη έτσι ώστε να προσαρμόζεται σε πρακτικές του online ακτιβισμού, όπως η διάδοσή της μέσω βίντεο. Αφετέρου, στην offline δράση αποκρυσταλλώνονται στοιχεία, όπως η συμμετοχικότητα, η συνεργατικότητα, η δημιουργικότητα, η DIY φιλοσοφία και πρακτική (Do It Yourself), η ευελιξία και η χαλαρή ιεραρχία που παρέχονται από τα νέα μέσα. Παρομοίως ο Karl (2019, σελ. 67-68) εξετάζει την αλληλοδιαπλοκή online/offline δράσης στην Ουγγαρία με σημείο αναφοράς τις πρακτικές του Jobbik,⁴ στην προσπάθειά του να καταστήσει mainstream διάφορες ακροδεξιές θέσεις και ιδέες. Πρακτικές όπως η συνδεσιμότητα με άλλα ακροδεξιά κόμματα και μορφώματα σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, η διάδραση, η συμμετοχικότητα, η από τα κάτω οργάνωση δράσεων αντί της κάθετης ιεραρχίας και δομής, η χρήση ποικίλων μέσων και η διασύνδεσή τους αποτέλεσαν βασικές επικοινωνιακές στρατηγικές του εν λόγω ακροδεξιού κόμματος. Οι παραπάνω εκμοντερνισμένοι μετασχηματισμοί της ευρωπαϊκής –και όχι μόνο– ακροδεξιάς συνοδεύονται και από μια μετατόπιση της ακροδεξιάς ρητορικής προς τον εθνοτικό εθνικισμό. Ο εθνοτικός εθνικισμός (Peters, ό.π., σελ. 137· Tuters, 2019, σελ. 39) βασίζεται σε ουσιοκρατικές αντιλήψεις για το έθνος (κοινά εγγενή χαρακτηριστικά όπως η γλώσσα, η πολιτισμική κληρονομιά, η θρη-

3. Ο εν λόγω όρος αποτελεί ουσιαστικά έναν νεολογισμό που πρωτοεμφανίστηκε το 2003 για να αποτυπώσει μια αυθόρμητη συγκέντρωση ακτιβιστών σε δημόσιο χώρο, με σκοπό τη διαμαρτυρία για διάφορα ζητήματα, και η οποία λαμβάνει τέλος μετά από λίγα λεπτά. Η πρακτική αυτή, συνήθως, οργανώνεται μέσω του διαδικτύου ή μέσω κινητών τηλεφώνων.

4. Το Jobbik (Κίνημα για μια Καλύτερη Ουγγαρία) αποτελεί ένα ριζοσπαστικό εθνικιστικό κόμμα του οποίου οι βασικές ιδεολογικές αρχές αφορούν την προστασία των ουγγρικού τρόπου ζωής, των αξιών και προτεραιοτήτων του ουγγρικού λαού.

σκέια), και είναι στενά συνδεδεμένος με την έννοια του εθνοπλουραλισμού, με την αντίληψη, δηλαδή, ότι τα έθνη αποτελούν (ή τουλάχιστον θα έπρεπε να αποτελούν) σαφείς και παγιωμένες οντότητες, οι οποίες πρέπει να παραμένουν διακριτά διαχωρισμένες στον χώρο, έτσι ώστε να διατηρηθεί, αφενός, η εθνοτική ποικιλομορφία και, αφετέρου, να αποφευχθεί οποιαδήποτε μίξη/υβριδισμός μεταξύ διαφορετικών εθνών. Αυτή η ουσιοκρατική αντίληψη της πολιτικής των ταυτοτήτων έχει ονομαστεί «διαφοροποιητικός ρατσισμός» (differentialist racism) (Taguieff, αναφέρεται στο Tutters, 2019, σελ. 39), ενώ η επιθυμία για τη διακριτή ύπαρξη των εθνών ακούει στο όνομα «εθνικός απομονωτισμός» (Αφουξενίδης και Σιούλα-Γεωργουλέα, ό.π., σελ. 29).

Σύμφωνα με τα όσα έχουν προηγηθεί, γίνεται σαφές ότι η συνολικότερη πολιτική δραστηριότητα της ακροδεξιάς τα τελευταία χρόνια προσανατολίζει την έρευνα αναφορικά με τον τρόπο λειτουργίας των κοινωνικών μέσων δικτύωσης ως διαμεσολαβητών για τη διεύρυνση του ακροδεξιού ακτιβισμού. Ο τρόπος ανάπτυξης της ιδεολογίας της, η εδραίωση των πολιτικών τακτικών της αλλά και η διαμόρφωση της στρατηγικής της τόσο για την αντιμετώπιση των «εχθρών της» όσο και για την ανεύρεση νέων μελών και υποστηρικτών της αποτελούν ερευνητικό ζητούμενο. Στο πλαίσιο αυτό η έννοια της «μεσοποίησης» (mediatization) καθίσταται χρήσιμη, καθώς αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο τα άτομα και οι ομάδες που ριζοσπαστικοποιούνται χωρίς φυσική επαφή προσαρμόζουν τις στρατηγικές τους και οργανώνουν μορφές διαμαρτυρίας, λαμβάνοντας υπόψη τον χώρο των ψηφιακών μέσων.

3. Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Έχει υποστηριχθεί ότι η ανάγκη να διερευνηθούν με περισσότερη ακρίβεια και πιστότητα οι διεργασίες των ακροδεξιών κινημάτων, τόσο όσον αφορά τις ιδεολογικές τους αναφορές, την εσωτερική τους δομή, οργάνωση και λειτουργία, όσο και την εν γένει ακτιβιστική τους δράση, απαιτείται ένας μεθοδολογικός εμπλουτισμός. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει η Blee (2007, σελ. 199-122), προκειμένου να κατανοήσουμε καλύτερα γιατί εμφανίζονται ακροδεξιά μορφώματα και ποιος ακριβώς είναι ο τρόπος δράσης τους, είναι απαραίτητο να υπάρξει μια στροφή από τις εξ αποστάσεως έρευ-

νες σε εθνογραφικές προσεγγίσεις της ακροδεξιάς, με έμφαση στην ανάλυση ατομικών και συλλογικών ταυτοτήτων σε συνάρτηση με τη μελέτη του τρόπου με τον οποίο οι άνθρωποι προσλαμβάνουν τον ακροδεξιό εξτρεμισμό και τη διερεύνηση των διαδικασιών, σύμφωνα με τις οποίες αυτοί οι σχηματισμοί προσελκύουν μέλη και οπαδούς (Blee, 2002· 2005). Αυτού του είδους οι μελέτες «από τα μέσα» πιθανόν να παράσχουν περισσότερα και συγκρίσιμα ερευνητικά δεδομένα σχετικά με την εσωτερική δυναμική διαφορετικών ακροδεξιών κομμάτων και τη λογική που διέπει τις ακτιβιστικές τους δράσεις. Στο πλαίσιο αυτό, έχουν υπάρξει αρκετές μελέτες ερευνητών που κατάφεραν ν' αντλήσουν ερευνητικό υλικό μέσα από προσωπική επαφή με ενεργά και πρώην μέλη ακροδεξιών ομάδων ή κομμάτων, όπως η έρευνα της Mabel Berezin (2007) για το Γαλλικό Εθνικό Μέτωπο, των Annette Linden και Bert Klandermans (2007, σελ. 184-201) για τους ακροδεξιούς ακτιβιστές στην Ολλανδία και του Michael Kimmel (2007, σελ. 202-218) για πρώην νεοναζί στη Σκανδιναβία. Οι παραπάνω έρευνες έριξαν περισσότερο φως ως προς τη διερεύνηση των αιτιών ένταξης ατόμων σε ακροδεξιές εξτρεμιστικές ομάδες, τη διαμόρφωση της πολιτικής και ιδεολογικής τους ατζέντας, τους στόχους των αποφάσεών τους και το πλαίσιο των ακτιβιστικών τους δράσεων. Επιπρόσθετα, η Blee (2007) προτρέπει σε περαιτέρω εθνογραφικό εμπλουτισμό της έρευνας για την ακροδεξιά μέσα από τη συμπερίληψη και άλλων ερευνητικών μεταβλητών, όπως της αξίας μελέτης των συναισθημάτων, καθώς η ακροδεξιά συχνά πυκνά έχει την ικανότητα να δημιουργεί στους οπαδούς της –και όχι μόνο– αυτό που ονομάζει «συλλογική συναισθηματική» έντασης, υπερηφάνειας, φόβου αλλά και οργής, με σκοπό άλλοτε την ακτιβιστική τους κινητοποίηση και άλλοτε τη στρατολόγηση νέων μελών. Η λειτουργία των συναισθημάτων και ο τρόπος με τον οποίο αυτά ενεργοποιούνται από την ακροδεξιά φαίνεται, ενίοτε, να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στις αποφάσεις των ατόμων είτε να υποστηρίξουν ακροδεξιά κόμματα, είτε να στραφούν ενάντια σε άλλες κοινωνικές ή εθνοτικές ομάδες από τις οποίες θεωρούν ότι απειλούνται. Η εθνογραφική έρευνα των Petrou και Kandyliis (2016, σελ. 589-604) σε μια αγροτική περιοχή της Ελλάδας αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο ένα φανταστικό γεγονός βιασμού ενός νεαρού ζευγαριού από Πακιστανούς ενεργοποίησε στην τοπική κοινωνία συναισθήματα φόβου, μίσους αλλά και εκδίκησης για τους αλλοδαπούς οικονομικούς μετανάστες, παρόλο που στην περιοχή δεν εντοπίζονται πακιστανοί

εργάτες γης. Βεβαίως, όπως υποστηρίζει η Blee (2007, σελ. 125), η υιοθέτηση τέτοιων μεθοδολογικών προσεγγίσεων «από τα μέσα», εμπεριέχει σοβαρούς περιορισμούς με σημαντικότερους τη δυσκολία πρόσβασης και άντλησης ερευνητικών δεδομένων (αρχεία, συνεντεύξεις, κ.ά.), από ακαδημαϊκούς και ερευνητές, αλλά και των κινδύνων που δυνητικά προκύπτουν όταν ακροδεξιές οργανώσεις ενδεχομένως να θεωρούν «εχθρικούς», προκατειλημμένους, αναξιόπιστους συνομιλητές και σε κάθε περίπτωση άτομα χωρίς καμία πολιτική συγγένεια με αυτές (Blee, 2003, σελ. 13-23).

Τα ερευνητικά δεδομένα που παρουσιάζονται στην παρούσα εργασία προέκυψαν από μια αντίστοιχη μεθοδολογική προσέγγιση και συγκεκριμένα με επιτόπια εθνογραφική έρευνα, μέσω συμμετοχικής παρατήρησης που διεξήχθη στο νησί της Λέσβου κατά το τρίτο δεκάημερο του Νοεμβρίου του 2021. Ωστόσο, οι μέρες που αναλώθηκαν σε ερευνητικές αναζητήσεις κάλυψαν πολύ μεγαλύτερο χρονικό εύρος, που τμηματικά άρχισε από το καλοκαίρι του 2020 και διήρκησε μέχρι το τέλος Φεβρουαρίου του 2022. Ο λόγος για τον οποίο επιλέχτηκε η εν λόγω περιοχή σχετίζεται με την υπόθεση εργασίας που διατυπώθηκε σε εκείνη τη φάση του σχεδιασμού της έρευνας και αφορούσε τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στο νησί την περίοδο 2015-2019 με επίκεντρο το μεταναστευτικό. Με αυτό το δεδομένο, ενδεχομένως να υπήρχε πρόσφορο έδαφος ανάπτυξης του ακροδεξιού διαδικτυακού ακτιβισμού και της αλληλεπίδρασης/συνομιλίας του με τον φυσικό χώρο.

Αξιοποιήθηκαν δευτερογενείς πηγές και ειδικότερα έντυπο και διαδικτυακό υλικό τόσο από τοπικές ιστοσελίδες και ΜΜΕ αλλά και ευρύτερα (εθνικής εμβέλειας ιστοσελίδες και ΜΜΕ). Πραγματοποιήθηκαν 15 ημιδομημένες συνεντεύξεις σε άνδρες και γυναίκες μέσης, ανώτερης και ανώτατης εκπαίδευσης, διαφόρων επαγγελματικών προφίλ, όπως ελεύθεροι επαγγελματίες, καταστηματάρχες, εργολάβοι οικοδομικών εργασιών, δημοσιογράφοι, εκπαιδευτικοί, και εργαζόμενοι στα σώματα ασφαλείας. Στο σύνολο των συνομιλητών/-τριών συμπεριλαμβάνονταν περιπτώσεις διαφόρων ιδεολογικοπολιτικών αποχρώσεων, από την αριστερά, την κεντροαριστερά, την κεντροδεξιά αλλά και την ακροδεξιά, έτσι ώστε να υπάρχει όσο το δυνατόν περισσότερη και πληρέστερη πληροφόρηση για την παρουσία και τη δράση του ακροδεξιού ακτιβισμού στο διαδίκτυο και στον φυσικό χώρο στο νησί.

4. Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΑΚΡΟΔΕΞΙΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΥ ΑΚΤΙΒΙΣΜΟΥ ΜΕ ΤΟΥΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΠΟΥΣ

4.1. Προς την ανεύρεση πρόθυμων συνομιλητών

Η χρονική περίοδος 2015-2019 θα μπορούσε να οριστεί ως μια περίοδος έντονων, πυκνών και τοξικών κοινωνικών γεγονότων που διαδραματίστηκαν στο νησί της Λέσβου και σημάδεψαν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο την τοπική κοινωνία. Αποκορύφωμα των γεγονότων αυτών αποτέλεσε ο εμπρησμός του camp της Μόριας, τον Σεπτέμβριο του 2020, ως απόρροια των κοινωνικών εντάσεων και των κοινωνικών συγκρούσεων που βίωσε η κοινωνία της Μυτιλήνης τα προηγούμενα οκτώ χρόνια.

Η φύση και το περιεχόμενο της ερευνητικής αποστολής προϋπέθετε διακριτικότητα, προσεκτικά βήματα και μεγάλη προσπάθεια να τηρηθούν οι αρχές της εμπιστευτικότητας, της ανωνυμίας και, κατ' επέκταση, της προστασίας των ανθρώπων που συμμετείχαν στην έρευνα και οι οποίοι με εμπιστεύτηκαν και μου αποκάλυψαν τα προσωπικά τους βιώματα. Οι δυσκολίες δεν έλειψαν και σε αρκετές περιπτώσεις η ερευνητική διαδικασία έδειχνε να βαλτώνει ως προς την προθυμία συγκεκριμένων «ανθρώπων-κλειδιά», που είτε παρακολούθησαν είτε βίωσαν την ανάπτυξη και εξέλιξη του ακροδεξιού ακτιβισμού τόσο στην on line όσο και στην off line διάστασή του. Τα πρώτα προβλήματα διαπιστώθηκαν όταν αρκετοί από τους υποψήφιους συνομιλητές μου, τους οποίους είχα επιλέξει και προγραμματίσει να συναντήσω, είτε αρνήθηκαν (αρχικά) τη συνάντηση μαζί μου, είτε την ανέβαλαν με διάφορα προσχήματα. Η αιτιολογία ήταν προφανής και σχετιζόταν με την εκμυστήρευση ευαίσθητων προσωπικών δραμάτων και οικογενειακών οδυνών αλλά και με τον φόβο που σημάδεψε, και σε αρκετές περιπτώσεις σημαδεύει μέχρι σήμερα, τη ψυχο-συναισθηματική τους υγεία και ισορροπία. Θα αναφερθώ σε δύο περιστατικά ενδεικτικά της ανασφάλειας, του φόβου και των επιφυλάξεων που είχαν κάποιοι από τους συνομιλητές μου.

Το πρώτο περιστατικό αφορούσε έναν/μια⁵ δημοσιογράφο, που απασχολείται σε τοπικό μέσο ενημέρωσης και που κατέγραψε και ανέδειξε από κοντά πολλά από τα κοινωνικά συμβάντα που διαδρα-

5. Χρησιμοποίη τα αόριστα άρθρα «ένας/μια», προκειμένου να διαφυλαχτεί πε-

ματίστηκαν στην πόλη της Μυτιλήνης από το 2015 μέχρι σήμερα, τα οποία σχετιζόνταν με τον ακροδεξιό ακτιβισμό. Μέσω κοινών γνωστών έγινε η πρώτη τηλεφωνική γνωριμία, όπου παρέθεσα αναλυτικά τα διαπιστευτήριά μου, ενώ ακολούθησαν άλλες δύο τηλεφωνικές συνομιλίες μέχρις ότου οριστεί ραντεβού δια ζώσης σε κεντρικό σημείο της πόλης. Ενώ το ραντεβού είχε προγραμματιστεί σε συγκεκριμένη ώρα, ο/η συνομιλητής/συνομιλήτριά μου άργησε να προσέλθει στην συνάντησή μας. Όταν τελικά μετά από μισή περίπου ώρα συναντηθήκαμε, διαπίστωσα ότι το ίδιο πρόσωπο είχε διέλθει από το σημείο του ραντεβού μας τουλάχιστον δύο φορές, την μια με συνοδεία παρέας και την άλλη κατά μόνας. Απέφυγα διακριτικά να θίξω το ζήτημα, ωστόσο στην πορεία της γνωριμίας μας και κατά την εξέλιξη της συζήτησης που ακολούθησε, μου επεσήμανε ότι έπρεπε να προσέχει εστιάζοντας στην επιφυλακτικότητα και στον φόβο που τον/την διακατέχει, καθώς, λόγω του δημοσιογραφικού επαγγέλματος του/της και των συνακόλουθων αποκαλύψεων της ακροδεξιάς δράσης στο νησί, έχει δεχθεί βία και απειλές κατά της ζωής του/της.

Η δεύτερη περίπτωση αφορούσε την ενεργή παρουσία στα τοπικά social media ενός/μιας χρήστη/-στριας του διαδικτύου (facebook, twitter). Ο/η εν λόγω χρήστης/-στρια χαρακτηρίζεται από μια χρόνια, συνεπή και δυναμική διαδικτυακή δραστηριότητα, που σχετίζεται με παρεμβάσεις και αποκαλύψεις της ακροδεξιάς ακτιβιστικής δράσης και των πρωταγωνιστών της, τόσο στο νησί της Λέσβου όσο και ευρύτερα. Όταν τελικά, και έπειτα από αρκετές «πιέσεις μου», δέχτηκε να με συναντήσει, αυτό έγινε όχι σε δημόσιο χώρο, όπως με τους/τις υπόλοιπους/ες συνομιλητές/συνομιλήτριές μου, αλλά στον δικό του/της ιδιωτικό χώρο. Ωστόσο, η όλη προσπάθεια για συνάντηση δεν ήταν τόσο εύκολη υπόθεση και σε αρκετές περιπτώσεις παρέπεμπε σε μια μικρή αγωνιώδη μυθιστορηματική περιπέτεια, καθώς ήμουν υποχρεωμένος να ακολουθήσω πιστά συγκεκριμένες οδηγίες μετακίνησης και διαδοχικής αναμονής σε διάφορα σημεία της Μυτιλήνης. Έπειτα από αρκετές μετακινήσεις και αναμονές, στη διάρκεια των οποίων υπήρχε άμεση τηλεφωνική επικοινωνία για τις σχετικές υποδείξεις διαδρομής, τελικά κατέληξα στον χώρο του/της συγκεκριμένου/ης συνομιλητή/τριας μου. Καθ' όλη τη διάρκεια της

ραιτέρω η ανωνυμία των ανθρώπων με τους οποίους συνομίλησα, κατόπιν επιθυμίας ορισμένων από αυτούς.

συζήτησής μας, η οποία διήρκησε τουλάχιστον 3 ώρες, μου εξήγησε ότι τα μέτρα προφύλαξης οφείλονταν στις διαχρονικές απειλές κατά της ζωής που έχει δεχθεί ο/η ίδιος/-ια αλλά και η οικογένειά του/της. Σε όλη τη διάρκεια της συνομιλία μας δεν μας ενόχλησε κανείς, καθώς είχε φροντίσει να έχει κλειδωμένη τόσο την εξώπορτα όσο και την κύρια πόρτα του προσωπικού του/της χώρου.

4.2. Σύντομη παράθεση κομβικών κοινωνικών γεγονότων της τοπικής κοινωνίας κατά την περίοδο 2015-2020

Προκειμένου να υπάρχει μια όσο το δυνατόν πληρέστερη εικόνα για το ποιοι θα μπορούσαν να είναι οι άμεσοι ή έμμεσοι εμπλεκόμενοι/πρωταγωνιστές παραγωγής, διάχυσης, αναπαραγωγής και αποδοχής της ακροδεξιάς διαδικτυακής ρητορικής στον φυσικό χώρο, είναι απαραίτητη μια σύντομη/παράθεση καταγραφή κομβικών κοινωνικών γεγονότων, που διαδραματίστηκαν στη Λέσβο το τελευταίο χρονικό διάστημα με επίκεντρο την προσφυγική κρίση, την ανάπτυξη της ακροδεξιάς και τις εκλογές του 2015.

- Το 2015 αποτελεί κομβική χρονιά για το νησί, αφενός, λόγω της υπεροχής του ΣΥΡΙΖΑ στη Λέσβο στις βουλευτικές εκλογές τον Ιανουάριο του 2015, αφετέρου, λόγω της προσφυγικής κρίσης που βίωσε η λεσβιακή κοινωνία από το φθινόπωρο του ίδιου έτους και έπειτα.
- Τον Σεπτέμβριο του 2015 ιδρύθηκε η Πατριωτική Κίνηση Μυτιλήνης (ΠΑΚΙΜ). Με το σύνθημα «δημιουργία κίνησης ενάντια στην πολιτική μουσουλμανοποίησης-ισλαμοποίησης της Λέσβου». Η εν λόγω κίνηση έχει κατά καιρούς φιλοξενήσει στους κόλπους της μέλη της τοπικής ΧΑ, ενώ έντονα δραστηριοποιείται στον διαδικτυακό χώρο απευθύνοντας σχετικά καλέσματα διαμαρτυρίας στα οποία ανταποκρίνονται αυτοαποκαλούμενοι «αγανακτισμένοι πολίτες», που εμφανίζονται στο δημόσιο πεδίο συζήτησης και δράσης με επίκεντρο το προσφυγικό.⁶

6. <https://www.facebook.com/people/%CE%A0%CE%B1%CF%84%CF%81%CE%B9%CF%89%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CE%9A%CE%AF%CE%BD%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CE%9C%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B7%CF%82/100081654095887/>

<https://thepressproject.gr/lilipoupoli-chora-magiki-skiagrafontas-tin-akrodexia-sti-lesvo-meros-1o/>

- Στις 18 Μαρτίου του 2016 υπογράφεται η συμφωνία ΕΕ Τουρκίας, που είχε ως στόχο τη μείωση των προσφυγικών ροών μέσω της ανατολικής Μεσογείου προς την Ελλάδα και κατ' επέκταση προς την Ευρώπη. Χιλιάδες πρόσφυγες και μετανάστες εγκλωβίζονται στο νησί, όπου συγκεντρώνονται στα ΚΥΤ Μόριας και Καρά-Τεπέ.
- Στις 22 Απριλίου του 2018, έλαβε χώρα στην κεντρική πλατεία Σαπφούς της Μυτιλήνης πογκρόμ «αγανακτισμένων πολιτών» εναντίον προσφύγων που, σε καθιστική διαμαρτυρία, αιτούνταν αποσυμφόρηση της Μόριας, ανθρωπίνες συνθήκες διαβίωσης και άνοιγμα συνόρων που θα τους επέτρεπαν την μετακίνηση σε χώρες της ΕΕ. Τα επεισόδια που διαδραματίστηκαν ήταν πολύ σοβαρά (ρίψη κροτίδων, μολότοφ, τραμπουκισμοί και ξυλοδαρμοί προσφύγων και αλληλέγγυων εθελοντών). Στα επεισόδια πρωταγωνίστησαν, έπειτα από διαικτυακό κάλεσμα, μέλη της ΠΑΚΙΜ, μέλη της ΧΑ και άλλοι ακροδεξιόι.
- Τον Σεπτέμβριο του 2020 πραγματοποιείται ο εμπρησμός του καταυλισμού της Μόριας. Για αρκετές ημέρες «αγανακτισμένοι πολίτες» ανέπτυξαν περίπολα και μπλόκα γύρω από το στρατόπεδο, ενώ ο έλεγχος της κυκλοφορίας διεξάγονταν από αυτούς, υποκαθιστώντας τις αστυνομικές αρχές, προκειμένου να αποτρέψουν πρόσφυγες και αλληλέγγυους να αποκαταστήσουν τις ζημιές στον καταυλισμό και να επιστρέψουν σε αυτόν.

Το ζήτημα της δράσης των τοπικών ακροδεξιών ιστοσελίδων και της επιρροής τους στην τοπική κοινωνία της Μυτιλήνης συνδέεται άμεσα με το μεταναστευτικό φαινόμενο που βίωσε το νησί τα τελευταία χρόνια. Σύμφωνα με την ύπατη αρμοστέια του ΟΗΕ, εκείνη την περίοδο πάνω από 850.000 πρόσφυγες κατέφθασαν στα ανατολικά παράλια του νησιού και πέρασαν στην Ελλάδα. Στο πλαίσιο αυτό, θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι το 2015, με την κορύφωση του προσφυγικού, υπήρχαν οι προϋποθέσεις για την ενεργοποίηση και ανάπτυξη μιας ακροδεξιάς ακτιβιστικής δράσης ενάντια τόσο σε πρόσφυγες/μετανάστες όσο και σε κάθε λογής υποστηρικτές τους. Παρόλα αυτά, δεν υπήρχε καμία οργανωμένη ακροδεξιά αντίδραση εναντίον των προσφύγων και σε όσους τους περιβάλανε με αρωγή και υποστήριξη (απλοί πολίτες, ΜΚΟ, αντιφασίστες, αλληλέγγυοι).

Τα αίτια για τα οποία αυτό δεν εκδηλώθηκε, αν και υπήρχε το σχετικό ανθρώπινο και υλικό δυναμικό, θα πρέπει ίσως να αναζητηθούν:

- α) στο γεγονός ότι τα πλήθη των μεταναστών/προσφύγων τότε χρησιμοποιούσαν τη Λέσβο ως ενδιάμεσο σταθμό προς το μακρινό τους ταξίδι στις χώρες της Ευρώπης. Με λίγα λόγια, περνούσαν και έφευγαν,
- β) στο γεγονός ότι το θέμα τότε έλαβε παγκόσμιες διαστάσεις με την εμπλοκή της ύπατης αρμοστείας τους ΟΗΕ, της ελληνικής κυβέρνησης, της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και πολλών προσωποκοτήτων όπως ο Πάπας, ο Οικουμενικός Πατριάρχης, διάσημοι ηθοποιοί του Χόλυγουντ, χωρίς να ξεχνάμε και τον μεγάλο αριθμό των ΜΚΟ (εγχώριων και ξένων). Σε αυτές τις συνθήκες θα ήταν μάλλον δύσκολο για τις ακροδεξιές ακτιβιστικές ομάδες να δημιουργήσουν μαζικές και οργανωμένες αντιδράσεις,
- γ) στο γεγονός ότι αρκετοί από τους γηγενείς τότε ενίσχυσαν τα εισοδήματά τους, αποκομίζοντας υψηλά χρηματικά οφέλη. Διάφορες επαγγελματικές κατηγορίες ευνοήθηκαν καθώς είδαν το μεταναστευτικό ως ευκαιρία πλουτισμού (ιδιοκτήτες ταξί, ιδιοκτήτες περιπτέρων και καντινών, εμπορικά καταστήματα ξενοδοχειακά καταλύματα και καταστήματα τροφίμων). Είναι χαρακτηριστική η δήλωση επιχειρηματία καταστηματάρχη στην κεντρική αγορά της πόλης:

«Όσα χρόνια έχω το κατάστημα στην αγορά ποτέ μου δεν είχα δει 500 ευρώ. Το πρώτο που έπιασα στα χέρια μου ήταν από μια Σύρια γυναίκα που μπήκε στο μαγαζί μου να ψωνίσει».

Αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι το σύνολο των τότε προσφύγων/μεταναστών ήταν στην πλειονότητά τους Σύριοι και μάλιστα των μεσοαστικών στρωμάτων της συριακής κοινωνίας, με σημαντικά χρηματικά ποσά στις αποσκευές τους. Η κοινή γνώμη στη Λέσβο αρχίζει να μεταστρέφεται ως προς τη στάση της απέναντι στους μετανάστες με τη συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας και το συνακόλουθο «κλείσιμο» των συνόρων το 2016. Οι συνέπειες της εν λόγω συμφωνίας είχε δύο βασικά κομβικά σημεία, καθώς δημιουργήθηκαν εγκλωβισμένοι πληθυσμοί, που σήμαινε συνεχή την παρουσία ενός σημαντικού αριθμού προσφύγων στο νησί. Από την άλλη, δημιουργήθηκε

και ένα τεχνητό σύνορο αποξένωσης στο ΚΥΤ της Μόριας, ανάμεσα στους ντόπιους και τους αλλοδαπούς μετανάστες/πρόσφυγες. Δηλαδή τοποθετήθηκαν εκεί ως κάτι «άλλο» από «εμάς/γηγενή πληθυσμό», και αυτό διαχύθηκε στον κόσμο εδραιώνοντας σταδιακά μια αντίληψη στον γηγενή για τον «Άλλο» ως κάτι το «ξένο» και το απόμακρο. Με λίγα λόγια θα μπορούσαμε να πούμε ότι υπήρξε ένας βίαιος χωρικός διαχωρισμός ανάμεσα στον «ελεύθερο κόσμο» και σε ένα είδος «φυλακής», ασχέτως αν μπορούσαν οι πρόσφυγες να κυκλοφορήσουν ελεύθερα. Ο τσιμεντένιος τοίχος, ο φράχτης που περαιτέρω υψώθηκε, η επέκταση της περίφραξης, οι αύρες των ΜΑΤ και της αστυνομίας απέξω σε 24ωρη βάση και η τοποθέτηση συρματοπλεγμάτων δημιούργησαν συνειρμούς ενός ελεγχόμενου στρατοπέδου/φυλακής, επηρεάζοντας καθοριστικά την τοπική κοινωνία.

4.3. Στιγμιότυπα ακροδεξιάς διαδικτυακής ρητορικής και ακτιβισμού στον φυσικό χώρο

Από τον Αύγουστο του 2016, όλοι εκείνοι που τον προηγούμενο χρόνο δεν είχαν ακτιβιστική παρουσία (ακροδεξιοί/ρατσιστές) στα τοπικά social media ξεκίνησαν τεχνηέντως να διαμορφώνουν και να «στήνουν» –όρος σύμφωνα με τους συνομιλητές μας– διαφόρων ειδών εμβληματικά «γεγονότα», που στην ουσία ήταν «ψεύτικα» /«φανταστικά» περιστατικά ή ειδήσεις που δεν ίσχυαν. Ανάμεσα σε πάρα πολλά τέτοια περιστατικά θα αναφερθώ ενδεικτικά σε 4 από αυτά: Το πρώτο αφορά την είδηση που διαχύθηκε από τοπικό ραδιοφωνικό σταθμό και αφορούσε δημιουργία δομής φιλοξενίας για ανήλικα προσφυγόπουλα στη Γέρα (περιοχή έξω από την πόλη της Μυτιλήνης).⁷ Αυτό οδήγησε σε οργάνωση κινητοποίησης ακτιβιστών («αγανακτισμένων πολιτών»), με ελληνικές σημαίες και συνθήματα ενάντια στους μετανάστες, στις 4 Αυγούστου, μια καθόλου τυχαία ημερομηνία,⁸ ενώ η ίδια είδηση ευρέως αναπαράχθηκε από τοπικές ακροδεξιές ιστοσελίδες. Το δεύτερο περιστατικό αφορά τον ίδιο ραδιοφωνικό σταθμό τον Σεπτέμβριο του 2016 και σχετιζόταν με την εμπόδιση υποστολής της σημαίας στην προκυμαία της Μυ-

7. <https://www.piasariko.com/gera/viewtopic.php?f=6&t=8789>
<https://racistcrimeswatch.wordpress.com/2016/08/09/2-19/>

8. Την 4^η Αυγούστου του 1936 ο Ιωάννης Μεταξάς επέβαλε δικτατορία που διήρξησε μέχρι την κατάληψη της χώρας από τους Γερμανούς τον Απρίλιο του 1941.

τιλήνης από Αφγανούς μετανάστες. Η περίπτωση αυτή ήταν πολύ πιο καλοστημένη από την προηγούμενη, καθώς διαχύθηκε ταυτόχρονα, οργανωμένα και ταχύτατα από τις τοπικές ακροδεξιές και παρα-δημοσιογραφικές ιστοσελίδες. Το τρίτο περιστατικό αφορούσε στην fake είδηση ότι *«μουσουλμάνοι λαθρομετανάστες αφόδευσαν μέσα σε εκκλησία και μετά πασάλευσαν με τα κόπρανα τους τις Εικόνες»*. Η σχετική είδηση, εμφανίστηκε για πρώτη φορά τον Ιούνιο του 2015, και αναπαράχθηκε συστηματικά τα επόμενα χρόνια. Ειδικότερα, το θέμα βανδαλισμών και προσβολής εκκλησιαστικών συμβόλων σε ναούς της Λέσβου από πρόσφυγες και μετανάστες αποτελεί συχνά «αγαπημένο θέμα» τοπικών ειδησεογραφικών ιστοσελίδων, και αναπαράγεται από τα τοπικά social media αλλά και από ιστοσελίδες και τηλεοπτικούς σταθμούς πανελλαδικής εμβέλειας.⁹ Το τελευταίο περιστατικό σχετιζόταν με τη δημοσιοποίηση και αναπαραγωγή από τοπικές ιστοσελίδες, τον Οκτώβριο του 2016, της είδησης περί βιασμού μιας φοιτήτριας από λαθρομετανάστη τις βραδινές ώρες σε παράδρομο κεντρικής οδού της πόλης. Τέτοιου είδους «ειδήσεις», και οι αναπαραγωγές τους από τοπικές ιστοσελίδες –και όχι μόνο– συνδυάζονταν την επόμενη των δημοσιεύσεων με συστηματικές ακτιβιστικές δράσεις ακροδεξιών στον δημόσιο χώρο και αφορούσαν οργανωμένες ομάδες περιπολιών, κυρίως τα βράδια, προκειμένου να «ελέγξουν» μεταναστευτικές κινήσεις, να «προστατεύσουν» τον ντόπιο πληθυσμό και να εκφοβίσουν αλληλέγγυες αντιρατσιστικές ομάδες. Με λίγα λόγια, αυτές οι διαρροές ψεύτικων ειδήσεων και η συνακόλουθη ακροδεξιά δραστηριότητα στα social media συνέβαλαν σημαντικά στη γέννηση ενός βαθιά ρατσιστικού ρεύματος στο νησί, το οποίο διαχύθηκε και επηρέασε πολύ μεγάλο τμήμα του ντόπιου πληθυσμού.

Ένα εύλογο ερώτημα που προκύπτει σύμφωνα με τα παραπάνω είναι εάν και κατά πόσο υπήρξε στο νησί μια αντανakλαστική αντίδραση ευαισθητοποιημένων πολιτών, θεσμικών εκπροσώπων, δημοσιογράφων και άλλων κοινωνικών δυνάμεων με δημοκρατικό πρόσημο, απέναντι στην ακτιβιστική ακροδεξιά διαδικτυακή δρά-

9. <https://www.lesvospost.com/2020/03/pics.html>

<https://www.orthodoxianewsagency.gr/epikairoti/repotaz-praktoreio-orthodoksia-stoxos-vandalismon-eksokklisia-sti-lesvo-oso-plisiazei-to-pasxa-plithainoun-ta-krousmata-kataggelloun-oi-katoikoi/>
https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/31207_lesbos-o-altroyismos-kai-ta-ypopta-kroysmata
<https://www.ellinikahoaxes.gr/2016/04/09/vevilosi-eikonas-se-ekklisia-tis-lesvou/>
<https://www.ellinikahoaxes.gr/2017/11/08/asebeia-metanasti-se-ieri-eikona/>

ση, στη διασπορά ψεύτικων ειδήσεων και στη συνακόλουθη δραστηριοποίηση στον δημόσιο χώρο. Αποκαλυπτική ως προς αυτή τη διάσταση αποτελεί η μαρτυρία ενός/μίας άλλου/-ης δημοσιογράφου, που παρακολούθησε εκ του σύνεγγυς τα σχετικά γεγονότα:

«4 με 5 άτομα, όχι παραπάνω, αναλάβαμε να διερευνήσουμε δημοσιογραφικά τις ειδήσεις που εμφανίζονταν και διαρρέονταν από site φιλικά προσκείμενα στην ακροδεξιά. Έπρεπε να το κάνουμε διότι όχι απλά βλέπαμε αλλά βιώναμε, ότι αυτές οι “ειδησούλες”, βγάζουν αγριεμένο κόσμο στους δρόμους έτοιμο για όλα».

Πράγματι, το βάρος των αποκαλύψεων για την ορθότητα των σχετικών ειδήσεων/περιστατικών έπεσε σε λιγιστούς δημοσιογράφους του νησιού και σε μερικούς ενεργούς χρήστες του διαδικτύου. Αυτοί ανέλαβαν να αποδομήσουν την ακροδεξιά ακτιβιστική δράση πρωτίστως στο διαδίκτυο και κατ' επέκταση μέσω αντίστοιχων δημοσιεύσεων σε τοπικά ραδιοφωνικά και έντυπα μέσα του νησιού, προκειμένου να υπάρξει αντικειμενική ενημέρωση του κοινού. Εδικά ως προς τα παραπάνω περιστατικά είναι ενδεικτικές οι δράσεις μερικών δημοκρατικών δημοσιογράφων και χρηστών των τοπικών social media, όπως ακριβώς παρατίθενται στη συνέχεια από τους X1, X2, X3:

X1) *«Σχετικά με τη δομή φιλοξενίας για ανήλικα προσφυγόπουλα στη Γέρα, δεν υπήρχε καμία απολύτως απόφαση ούτε από την ΤΑ ούτε από το κλιμάκιο της ύπατης αρμοστείας για τους πρόσφυγες, Ήταν μια ξεκάθαρη ψευδής είδηση, την οποία την αποδομήσαμε στην εφημερίδα μας. Ωστόσο καλύψαμε δημοσιογραφικά την συγκέντρωση διαμαρτυρίας και διαπιστώσαμε ότι ακροδεξιοί με αφορμή αυτή την “είδηση” οργάνωσαν ομάδες περιπολιών, προσχηματικά φυσικά, καθώς, όπως αποδείχτηκε στη συνέχεια, στόχος αυτών των περιπολιών ήταν οι επιθέσεις και οι τραμπουκισμοί σε όσους δημοκρατικούς ακτιβιστές και αλληλέγγυους παρείχαν αρωγή στον μεταναστευτικό πληθυσμό».*

X2) *«Κανένας απολύτως βιασμός φοιτήτριας δεν έγινε τον Οκτώβριο του 2016. Η δημοσιογραφική έρευνά μας δεν κατέγραψε κάτι τέτοιο. Εξάλλου η σχετική είδηση στο ακροδεξιό έντυπο, σημειώνει ότι η παθούσα δεν πήγε να το καταγγείλει στην αστυνομία φοβούμενη τον στιγματισμό και την ντροπή από την τοπική κοινωνία. Δη-*

λαδή είναι ενάντια στη κοινή λογική γιατί αφού όπως λέει το ίδιο το ρεπορτάζ του σταθμού ότι δεν καταγγέλθηκε στην αστυνομία τότε πως έγινε γνωστό; Το ίδιο ισχύει και για τα περί αφοδεύσεων και βεβηλώσεων σε ξωκκλήσια από μετανάστες. Τίποτε δεν ισχύει και οι όποιες φωτογραφίες δημοσιεύτηκαν ήταν από ορθόδοξες εκκλησίες της μέσης ανατολής, που ήταν κατεστραμμένες από πολέμους και οι πιστοί ακουμπούσαν τις εικόνες κλαίγοντας. Τα ακροδεξιά site απλά απομόνωσαν τα χέρια με τις εικόνες ότι τάχα τις λερώνουν και μετέδωσαν ότι είναι από εκκλησίες της Λέσβου».

X3) «Η δήθεν εμπόδιση της υποστολής της σημαίας από μετανάστες ήταν μια μπαρούφα. Εκείνη την περίοδο γινόταν κάθε Σάββατο στην προβλήτα του λιμανιού μια διαμαρτυρία/πορεία, Αφγανών κυρίως μεταναστών, για το ζήτημα του εγκλεισμού στην Μόρια. Ακροδεξιό έντυπο λοιπόν κυκλοφόρησε την είδηση ότι μετανάστες εμπόδισαν την υποστολή σημαίας, η οποία όμως αν και γίνεται κάθε Κυριακή στην πλατεία Σαφφούς, αξιοποιήθηκε λόγω του άτυπου πλέον εθίμου της κινητοποίησης των Αφγανών κάθε Σάββατο. Δηλαδή ένα πραγματικό γεγονός (πορεία/διαδήλωση Αφγανών κάθε Σάββατο) αξιοποιήθηκε για να διαμορφωθεί μια ψεύτικη είδηση, η οποία διαχύθηκε από ακροδεξιά site και έγινε κάλεσμα την επόμενη Κυριακή να συγκεντρωθεί κόσμος για να προστατέψουμε την σημαία μας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την επόμενη Κυριακή, χιλιάδες, στην κυριολεξία χιλιάδες κόσμου, συγκεντρώθηκαν στην προκυμαία προκειμένου να συμμετάσχουν και να «προστατέψουν» την υποστολή της σημαίας.¹⁰ Δημοσιογράφοι όμως όπως εγώ αλλά και άλλων τοπικών μέσων καλύπτοντας/ερευνώντας το περιστατικό αποδομήσαμε την υποτιθέμενη είδηση μέσα από επίσημες οδούς διασταύρωσης (επικοινωνία με την μεραρχία, μέχρι και σχετική ενημέρωση διάψευσης εξέδωσε το ΓΕΣ), και προχωρήσαμε στη σχετική δημοσίευση στον τοπικό τύπο.¹¹ Και όμως, αυτές οι ψεύτικες αναρτήσεις και οι αντίστοιχες διαδηλώσεις έδωσαν αφορμή να βγαίνουν περιπολίες ακροδεξιών στους δρόμους για την τήρηση της τάξης και το σημαντικότερο να γίνονται αποδεκτές από την μεγαλύτερη πλειοψηφία του κόσμου».

10. <https://www.youtube.com/watch?v=ChqTgQjASpM>

11. https://www.24-ores.com/2016/09/blog-post_826.html

Αναμφίβολα από το 2016 στα τοπικά social media διεξάγεται ένας ιδιότυπος πόλεμος όπου, από την μια πλευρά είναι οι οπαδοί και πρωταγωνιστές της ακροδεξιάς ακτιβιστικής δράσης και, από την άλλη, αντιφασίστες και δημοκρατικοί χρήστες των social media. Οι πρώτοι δραστηριοποιούνται στην υποστήριξη και ενίοτε στην κατασκευή fake news με τα συνακόλουθα καλέσματα για κινητοποιήσεις ενάντια στους μετανάστες και στους υποστηρικτές τους. Οι δεύτεροι επιχειρούν σε διαδικτυακό επίπεδο να αποδομήσουν τα fake news που διακινούν ακροδεξιές ιστοσελίδες και παράλληλα να θέσουν σε εγρήγορση όσο το δυνατόν περισσότερο δημοκρατικό κόσμο με την αντίστοιχη ενεργοποίηση σε αντιφασιστικές δράσεις. Ως προς αυτό ένας άλλο χρήστης των social media, ο Χ4, ενοχλημένος από τη δράση της ακροδεξιάς στο νησί ενταντικοποίησε την παρουσία του στο facebook και στο twitter με έναν αποκλειστικό σκοπό όπως ο ίδιος εξηγεί

Χ4) «Αρχίζα να ψάχνω τους φασίστες και κυρίως τη σχέση τους και με το πολιτικό κατεστημένο εδώ αλλά και μεταξύ τους. Θεώρησα ότι δεν γίνεται όλος αυτός ο συρφετός να αλωνίζει ελεύθερα και στο διαδίκτυο και στο δρόμο, να πουλάνε, να εμπορεύονται πατριωτισμό και ηθική και να μην υπάρχει κάποιος να τους αποδομεί. Δεν είμαι στανροφόρος αλλά επειδή έβλεπα ότι επικαλούνται γεγονότα εντελώς στρεβλά στιγματίζοντας προσωπικότητες και θεωρώντας παράλληλα τους εαυτούς τους τιμητές, δεν μπορούσα να το ανεχτώ αυτό. Πολύ περισσότερο όμως γιατί η κινητοποίησή τους στο διαδίκτυο έβγαζε κόσμο στις πλατείες έτοιμο για όλα. Και στο φινάλε γιατί εδώ θα ζήσουμε εμείς και τα παιδιά μας».

Αυτές οι μεμονωμένες απόπειρες πολιτών σε αρκετές περιπτώσεις μάλιστα πήραν την μορφή προσωποποιημένων αντιπαραθέσεων, με έντονο συγκρουσιακό χαρακτήρα, όπου ανεξάρτητα από το προσωπικό συναισθηματικό κόστος και τις ευθείες απειλές κατά ζωής που δέχτηκαν, αποκάλυψαν ποικιλόμορφες διαστάσεις του ακροδεξιού ακτιβισμού τόσο στο διαδίκτυο όσο και στο φυσικό πεδίο. Ένας καταστηματάρχης της πόλης της Μυτιλήνης εξηγεί:

«Οι ακροδεξιοί επιστρατεύουν τα πάντα, είτε για να παραπλανήσουν κόσμο είτε για να τον ενεργοποιήσουν. Παράδειγμα η εφαρμογή viber. Εμείς οι επαγγελματίες έχουμε μέσω του viber μια εν-

δυσυνεννόηση, προκειμένου να ενημερωνόμαστε μεταξύ μας όταν γίνονται έλεγχοι από διάφορες υπηρεσίες, υγειονομικό, εφορία. Ε, αυτή η λειτουργία χρησιμοποιήθηκε από τους ακροδεξιούς, ειδικά πριν και μετά τα επεισόδια της Σαπφούς. Δηλαδή, έβλεπα μηνύματα στο viber “εκεί είναι οι ΜΚΑάδες όλοι εκεί τώρα”, “σε μισή ώρα συγκέντρωση αντιφά κατεβαίνουμε όλοι μαζικά”. Δηλαδή με λίγα λόγια αποκάλυπτα κάλεσμα για βία και ξύλο. Εγώ το κατήργησα το viber γιατί δεν γούσταρα να βλέπω αυτές τις καταστάσεις».

Η παραπάνω περίπτωση είναι ενδεικτική του τρόπου με τον οποίο μέσα κοινωνικής δικτύωσης μετασχηματίζονται σε πολύ λίγο χρονικό διάστημα σε μέσα επικοινωνίας και ακτιβισμού, με σκοπό την προσέλκυση αγανακτισμένων, την παρακολούθηση δημοκρατικών και αντιφασιστών πολιτών και, τελικά, την παρακίνηση και προτροπή σε βία. Με άλλα λόγια, αξιοποίηση στο έπακρο όλων των διαθέσιμων μέσων και πόρων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως εργαλεία ακτιβιστικής δράσης. Αυτές οι πρακτικές χρησιμοποιούνταν κατά κόρο από ακροδεξιές ομάδες, ήδη πολύ πριν το πογκρόμ στην πλατεία Σαπφούς.

4.4. Οι πολιτικές και πρακτικές των δημοκρατικών αντανακλαστικών και το τίμημά τους

Η απειλή και η πρόκληση για τους ακροδεξιούς είναι η ίδια η αλήθεια

Η επαγγελματική δημοσιογραφική έρευνα και η ενεργοποίηση δημοκρατικών ακτιβιστών του διαδικτύου, που ανέλαβαν να αποδομήσουν την αντίστοιχη ακροδεξιά δράση δεν έμεινε αναπάντητη από ακροδεξιές ομάδες τόσο στο διαδικτυο όσο και στον φυσικό χώρο. Όταν η δημοσιογραφική και διαδικτυακή έρευνα διαπίστωνε ότι όλα αυτά ήταν απλά μυθεύματα και τίποτε άλλο, τότε άρχιζε η προσωπική αποδόμηση και κλιμακωνόταν σε δολοφονία χαρακτηρισμών, φτάνοντας ακόμα και σε προπηλακισμούς. Ο/η Χ5 και Χ6 αναφέρουν σχετικά:

Χ5) «Μετά από κάθε ρεπορτάζ μας, που αποδομούσε τις ψεύτικες ειδήσεις και τα ψεύτικα περιστατικά, ακολουθούσαν είτε χυδαία post στα τοπικά site για εμάς είτε προπηλακισμοί εναντίον μας στο δρόμο. Ειδικά εμένα που στο facebook είχα κάνει μια ανάρτηση όπου, με αφορμή το πογκρόμ στην πλατεία Σαπφούς, μιλούσα για τη «λε-

σβιακή νύχτα των κρυστάλλων», μου ήρθαν μηνύματα, “Ξέρουμε που μένεις”, “θα σε βρούμε”, “να μας περιμένεις”. Από την πρώτη στιγμή λοιπόν στιγματιστήκαμε ως τα τσιράκια του Σόρος, που τα παίρνουμε από τις ΜΚΟ για να προωθούμε προπαγάνδα υπέρ των προσφύγων».

Χ6) «Τον Φεβρουάριο του 2020 συμμετείχα σε μια πορεία αλληλεγγύης για τους μετανάστες στη Μόρια μετά τον εμπρησμό της. Στο τέλος της πορείας μας χτύπησαν ακροδεξιόι ειδικά περισσότερο δύο κοπέλες. Το βράδυ οι ίδιοι ακροδεξιόι είχαν στήσει μπλόκα γύρω από την Μόρια και ελέγχανε ποιος περνάει και ποιος όχι. Ουρλιάζανε, “ποιοι είστε εσείς; ποιοι είστε; ονόματα τώρα”. Τελικά δεν περάσαμε, επιστρέψαμε πίσω. Την αμέσως επόμενη μέρα το αναρτήσαμε στο site της εφημερίδας μας, ότι στην Μόρια ξεκινάει αυτό το φαινόμενο, πολιτοφυλακή κανονικά και τρομοκρατία. και αρχίζουν και τα ΜΜΕ της Αθήνας να το αναπαράγουν. Μέσα σε λίγες ώρες βλέπω στον λογαριασμό μου στο facebook απειλές και βρισιδιά από γνωστούς και ανώνυμους ακροδεξιούς ακτιβιστές της Αθήνας και της Β. Ελλάδας. Απίστευτα γεγονότα. Για ένα μήνα δεν πήγαινα σπίτι μου και κοιμόμουν σε φίλους, έκανα αναστολή σπουδών σε ένα μεταπτυχιακό πρόγραμμα που παρακολουθούσα και γενικά προσπάθησα να μην κυκλοφορώ. Ψυχολογία χάλια, ήμουν ένα ράκος».

Τα περιστατικά διαδικτυακής και φυσικής βίας φαίνεται ν' αποτελούν πάγιες πρακτικές της αντίδρασης των ακροδεξιών ακτιβιστικών ομάδων, απέναντι σε όσες και όσους επιχειρούν, είτε δημοσιογραφικά είτε με αλληλέγγυες δημοκρατικές δράσεις, να αποδομήσουν τον ακροδεξιό λόγο και τα fake news που διακινούνται από τις τοπικές ιστοσελίδες. Σε αρκετές περιπτώσεις έχουν στιγματίσει την επαγγελματική αλλά και την προσωπική τους ζωή. Μετά από αρκετά χρόνια εξακολουθεί ν' αποτελεί για τους ίδιους ένα αρκετά δύσκολο και ψυχοφθόρο ως προς τη διαχείρισή του κεφάλαιο, ειδικά σε εκείνες τις περιπτώσεις που προέκυψαν επικίνδυνα περιστατικά για τη σωματική τους ακεραιότητα. Στο ρεπερτόριο του ακροδεξιού ακτιβισμού συμπεριλαμβάνονται ποικιλόμορφες πρακτικές επιρροής και εκφοβισμού. Σε κάποιες περιπτώσεις μάλιστα εκφράζουν περισσότερο μίσος και μένος και προσλαμβάνουν ακόμα περισσότερο χυδαίο περιεχόμενο, ειδικά στις περιπτώσεις γυναικών (δημοσιογράφων, ακτιβιστριών, κ.λπ.).

Μία από εκείνες τις γυναίκες παραθέτει:

«Δημοσίευσα ένα ρεπορτάζ με φωτογραφίες σχετικά με έναν φιλικό ποδοσφαιρικό αγώνα ανάμεσα σε αλληλέγγυους ΜΚΟ του νησιού και πρόσφυγες. Μετά από λίγες ημέρες εμφανίστηκαν χυδαία σχόλια στους λογαριασμούς μου στο facebook, “ρε πουτάνα πόσα πληρώνεσαι από τους αραπάδες για να σε γ....;” και άλλα τέτοια».

Το ζήτημα απαξίωσης και προσβολής της γυναικείας γενετήσιας φύσης αποτελεί μια εξαιρετικά ιδιαίτερη διάσταση των ακροδεξιών ακτιβιστικών ομάδων, καθώς φαίνεται να αποτελεί για τους οργανωτές και πρωταγωνιστές τους ένα προνομακό πεδίο ανάπτυξης μιας ρητορικής σεξισμού και μισογυνισμού, η οποία διαχέεται στην τοπική κοινωνία και εκ του αποτελέσματος φαίνεται να αποδίδει. Ως προς αυτό, είναι ενδεικτικά τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στη μεγάλη συγκέντρωση αλληλέγγυων και αντιφασιστών λίγες ημέρες μετά τον εμπρησμό της Μόριας. Εκπαιδευτικός που συμμετείχε στην σχετική συγκέντρωση αναφέρει:

«Μετά τον εμπρησμό της Μόριας, σε ένδειξη συμπαράστασης οργανώθηκε μια πορεία προς την Μόρια από αντιφασίστες και αλληλέγγυους με συμμετοχή πολλών συλλογικοτήτων του νησιού (εκπαιδευτικοί, εργαζόμενοι στην ΤΑ, δημόσιοι υπάλληλοι, κ.ά.). Η αλήθεια είναι ότι μαζεύτηκε πολύς κόσμος, αλλά στα πρώτα 50 μέτρα η πορεία έπεσε πάνω σε ένα τοίχο από ΜΑΤ, δακρυγόνα, κλομπ., ξύλο, καπνοί έγινε ο μαύρος χαμός. Ο κόσμος της πορείας σε δευτερόλεπτα διαλύθηκε. Εμείς με κάποιους συναδέλφους για να ξεφύγουμε μπήκαμε μέσα στα στενά της Επάνω Σκάλας για να βρούμε καταφύγιο. Εκεί λοιπόν έγινε κάτι το πρωτόκουστο. Έβγαιναν οι κάτοικοι από τα σπίτια, και μας πρόδιδαν στα ΜΑΤ. Ειδικά τα κορίτσια, τα σαπίσανε στο ξύλο. Γυναίκες συναδέλφισσες, εκπαιδευτικοί, κατεξτελειώθηκαν και καθυβρίστηκαν από τους ντόπιους. Έβγαιναν ηλικιωμένες γυναίκες και έβριζαν γυναίκες, “πουτάνες πάрте τους πρόσφυγες σπίτια σας”. Πού; Στην Επάνω Σκάλα, στην προσφυγοσυνοικία του '22».

Αν ο χώρος των τοπικών social media είναι ένα πεδίο όπου η ακροδεξιά ρητορική μπορεί να διαδραματίσει κομβικό ρόλο όχι μόνο ως προς την προσέλκυση διάφορων οπαδών, αλλά και ως προς

τη διάχυση φοβικών συνδρόμων στην κοινωνία μέσω ευαίσθητων ζητημάτων όπως είναι η θρησκεία, το έθνος και η σημαία, ο φυσικός χώρος είναι ένα εξίσου γόνιμο πεδίο παραγωγής και διάχυσης ξενοφοβικών και ρατσιστικών ιδεών. Τα παραπάνω γεγονότα θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι δύσκολα μπορούν να πιστωθούν ως φασιστικός ακτιβισμός με την έννοια μιας προγραμματισμένης, οργανωμένης ακροδεξιάς ακτιβιστικής δράσης. Παρόλα αυτά, η αυθόρμητη αντίδραση των γηγενών έναντι των διαδηλωτών είναι ένδειξη ή απόδειξη ότι η κοινωνία εκείνη την περίοδο είχε σε πολύ σημαντικό βαθμό εθιστεί σε έναν βαθιά αντιμεταναστευτικό-ρατσιστικό λόγο, ο οποίος είτε στα μπλόκα της Μόριας είτε στα γεγονότα της πορείας εκδηλώθηκε σε ένα ανελέητο «κυνηγητό» αλληλέγγυων διαδηλωτών/αντιφασιστών και ειδικά γυναικών. Αναμφίβολα, αυτή η εξωτερίκευση των εν λόγω συμπεριφορών προϋποθέτει μια προηγούμενη εργαλειακή διαχείριση και κατασκευή του μεταναστευτικού, όχι μόνο μέσω διαδικτυακής προπαγάνδας και διάχυσης ψευδών ειδήσεων αλλά και μέσω μιας καλά οργανωμένης ακτιβιστικής δράσης στον δημόσιο χώρο. Όλο το προηγούμενο χρονικό διάστημα αναπτύχθηκαν προπηλακισμοί, σπάσιμο αυτοκινήτων ΜΚΟ, μπλόκα, πογκρόμ, συγκεντρώσεις στην υποστολή σημαίας και άλλες δράσεις, εκπέμποντας σαφή μηνύματα περί κυριαρχίας και ελέγχου των πλατειών, των δρόμων, των στενών και γενικότερα του δημόσιου χώρου.

Κατά συνέπεια, από το 2016 και έπειτα, να μεν παρατηρείται μια οργανωμένη ακροδεξιά ακτιβιστική δράση τόσο στο διαδίκτυο όσο και στους δρόμους, αλλά ταυτόχρονα έχουμε και την αφύπνιση ενός δυναμικού αντιφασιστικού κινήματος με δημοκρατική αναφορά, που κινητοποιήθηκε και αντέδρασε μαζικά και ποικιλόμορφα. Ωστόσο αυτή η αντίδραση γίνεται εκ των υστέρων και αφού έχουν προηγηθεί τα σχετικά έκτροπα. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ένας ντόπιος ακτιβιστής και ενεργός χρήστης του διαδικτύου:

«Τα γεγονότα στην πλατεία Σαλφούς οργανώνονταν πολύ καιρό πριν, μέσα από διαδικτυακά καλέσματα ακροδεξιών και όμως κανείς από το δημοκρατικό φάσμα δεν σκέφτηκε, κανείς δεν πρόέβλεψε, κανείς δεν οργάνωσε μια αντι-συγκέντρωση μαζική που να εμποδίσει το πογκρόμ. Αρκούσε να μαζευτεί το ένα τρίτο της μετέπειτα αντιφασιστικής συγκέντρωσης για να αποτρέψει τους προπηλακισμούς και τον ξυλοδαρμό προσφύγων και αλληλέγγυων».

Επίσης, οι εν λόγω αντιφασιστικές κινητοποιήσεις δεν απέκτησαν έναν πιο μόνιμο χαρακτήρα και με την πάροδο του χρόνου έφθινε η δυναμική τους, θέτοντας ουσιαστικά σε ύφεση τα όποια αντιφασιστικά αντανάκλαστικά. Αντίθετα, η ακροδεξιά ακτιβιστική δραστηριότητα δεν κάμφθηκε, εξακολουθώντας να κάνει αισθητή την παρουσία της με αφορμή διάφορα άλλα γεγονότα (συμφωνία των Πρεσπών, αντιεμβολιαστικό κίνημα), τα οποία μπορεί μεν να μην είχαν τη βαρύτητα και την οργάνωση των προηγούμενων κατασκευασμένων γεγονότων (έπαρση σημαίας, βεβήλωση εξωκκλησιών, φανταστικοί βιασμοί, παρουσία «αγανακτισμένων» πολιτών στους δρόμους, κ.λπ.), ωστόσο διατηρούσαν σ' επαφή τους πρωταγωνιστές των εν λόγω ομάδων όχι μόνο με το ακροατήριό τους, αλλά και με τον «κόσμο της σιωπής». Λέγοντας «κόσμο της σιωπής» εννοούμε ανθρώπους που δεν επιθυμούν να μιλήσουν ή να σχολιάσουν και που γενικά αποφεύγουν να πάρουν θέση για φλέγοντα κοινωνικά ζητήματα. Ή, με κάποια άλλη διατύπωση, πολίτες που επιθυμούν τη μη διατάραξη της καθημερινότητάς τους και γενικά έναν κόσμο που δεν θα αντιδρούσε εύκολα σε μια κοινωνική αναταραχή και σε μια αντίστοιχη διασάλευση του έννομου βίου και των δημοκρατικών θεσμών. Ως προς αυτό είναι ενδεικτική η εμπειρία του δημοσιογράφου και ενεργού ακτιβιστή του διαδικτύου X7:

X7) «Όταν ανέβαινε άρθρο για μετανάστες και Μόρια, υπήρχαν περίπου 120.000 αναγνώστες κάθε φορά, τότε σαν να υπήρχε ένα αυτόματο κουμπί που ενεργοποιούνταν και εμφανιζόντουσαν εκατοντάδες σχόλια από κάτω, το 90% των σχολίων όλα ακροδεξιών. Ελάχιστα, με δημοκρατικό πρόσημο. Και όμως από 120.000 αναγνώστες, θα μπορούσε να αντιδράσει ένα σημαντικό ποσοστό. Ελάχιστοι. Επίσης πολύ σημαντικό και επειδή το site της εφημερίδας είχε πανελλαδική εμβέλεια, διαπίστωνες ότι από τα προφίλ των σχολιαστών ήταν στο συντριπτικό τους ποσοστό άνθρωποι εκτός Λέσβου. Από την Πιερία, από την Αθήνα, από τις Σέρρες, από την Πελοπόννησο, καμία σχέση με τη Λέσβο».

4.5. Στάσεις και αντιδράσεις των τοπικών θεσμικών φορέων απέναντι στον ακροδεξιό ακτιβισμό

Σύμφωνα με τα παραπάνω, ένας εύλογος προβληματισμός που προκύπτει, είναι εάν –πέρα από τις αντιδράσεις δημοσιογράφων,

μεμονωμένων κοινωνικών και ατομικών δρώντων με δημοκρατικό πρόσημο– υπήρξε και μια αντίστοιχη στάση των επίσημων θεσμικών φορέων (τοπική αυτοδιοίκηση, περιφέρεια, τοπικοί πολιτευτές, εκκλησία), απέναντι στην ακτιβιστική ακροδεξιά διαδικτυακή δράση και τη συνακόλουθη δραστηριοποίηση της στο δημόσιο χώρο. Αξιοσημείωτος ως προς τον εν λόγω προβληματισμό είναι ο τρόπος αντίδρασης των τοπικών επίσημων παραγόντων, μετά τα γεγονότα της πλατείας Σαπφούς. Ο τότε Δήμαρχος Λέσβου Σ. Γαληνός ήρθε σε ανοιχτή σύγκρουση με μέλη της ΧΑ, ωστόσο αργότερα και σε σχετική του ανάρτηση στο twitter, επεσήμανε *«αναμενόμενη η οργή και των πολιτών και των εγκλωβισμένων μεταναστών. Καμία ανοχή ούτε σε ακροδεξιά στοιχεία αλλά ούτε σε ανομία και αναρχία. Αποσυμφόρηση της Λέσβου ΤΩΡΑ για το καλό όλων»*, αποδίδοντας ευθύνες στον κρατικό μηχανισμό που λόγω της «ανυπαξίας του», επικρατούν «ακραίες φωνές».¹² Μετά το πογκρόμ στην πλατεία Σαπφούς, κλιμάκιο βουλευτών της τότε αντιπολίτευσης επισκέφτηκαν τη Λέσβο και σε σχετική συνέντευξη τύπου τον Απρίλιο του 2018, αναφορικά με τη δράση της ΠΑΚΙΜ δήλωσαν ότι *«η συνεχιζόμενη απραξία γεννά στους πολίτες την ανάγκη να “πάρουν την κατάσταση στα χέρια τους”»*.¹³ Τον Σεπτέμβριο του 2018, στην περιοχή του Απελλή (Τσαμάκια) κοντά στο λιμάνι της Μυτιλήνης, ακροδεξιόι υπόδικοι έχτισαν έναν μεγάλοτσιμεντένιο σταυρό καθώς η συγκεκριμένη τοποθεσία αποτελεί σημείο συγκέντρωσης λουόμενων προσφύγων και μεταναστών. Ο συγκεκριμένος σταυρός ανεγέρθηκε σε δημόσιο χώρο χωρίς πολεοδομική άδεια ενώ τελέστηκε αγιασμός, παρουσία της δημοτικής αρχής Μυτιλήνης, ενώ παραβρίσκονταν και άτομα που είχαν εμπλοκή και στο πογκρόμ του 2018. Μάλιστα πανελλαδικής εμβέλειας ΜΜΕ (*Πρώτο Θέμα*, Ant1, Star) είχαν εστιάσει το ενδιαφέρον τους στο θέμα, παρέχοντας βήμα σε ακροδεξιές ρητορικές, αναπαράγοντας δηλώσεις «αγανακτισμένων πολιτών»

12. <https://thepressproject.gr/lilipoupoli-chora-magiki-skiagrafontas-tin-akrodexia-sti-lesvo-meros-2/>

<https://twitter.com/SpyrosGalinos/status/988389887299682309?cxt=HHwWioCwwbTXu7cbAAAA>
<https://twitter.com/SpyrosGalinos/status/988376913021427712?cxt=HHwWgIC3zZrktbcbAAAA>

13. <https://www.emprosnet.gr/koinonia/pliris-kalypsi-stin-patriotiki-kinisi>

https://www.youtube.com/watch?v=swWUIEL9eE8&ab_nnel=%CE%95%CE%BC%CF%80%CF%81%CF%8C%CF%82%CE%95%CF%80%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%AF%CE%B1%CE%91%CE%B9%CE%B3%CE%B1%CE%AF%CE%BF%CF%85%CE%91.%CE%95

που, όπως αποδείχτηκε, είχαν στενή σχέση με τη ΧΑ.¹⁴ Ο περιφερειάρχης Βορείου Αιγαίου έχει φωτογραφηθεί με πρωταγωνιστές της ακροδεξιάς ακτιβιστικής δράσης στο νησί,¹⁵ ενώ παραμονές των περιφερειακών εκλογών του 2018, έχει δηλώσει: «εφόσον υπάρξει, υπήρξε, υπάρχει στήριξη από την Χρυσή Αυγή θέλω να πω ότι την καλοδεχόμαστε, αλλά καταδικάζουμε το όποιο μέλος της Χρυσής Αυγής μετέρχεται μεθόδων εκτός του νόμου ή ακραίων μεθόδων».¹⁶ Αναφορικά με τη Μητρόπολη Μυτιλήνης, ενώ διάφορες εκκλησιαστικές ιστοσελίδες έχουν συχνά αναπαράγει fake news περί βανδαλισμών εκκλησιών της Λέσβου από πρόσφυγες, ωστόσο η ίδια η Μητρόπολη ποτέ δεν ανακοίνωσε θέση διάψευσης¹⁷.

Ως προς τα παραπάνω, αποτελεί κοινό τόπο η τοποθέτηση αρκετών δημοκρατικών ακτιβιστών σχετικά με την γένει στάση των επίσημων φορέων της Λέσβου, «οι δημόσιες τοποθετήσεις και οι δημόσιες δηλώσεις των επίσημων αρχών του νησιού με αφορμή διάφορα περιστατικά και εκδηλώσεις, είναι ξεκάθαρη και πλήρης πολιτική κάλυψη στους ακροδεξιούς. Τελεία και παύλα». Η σχετική επισήμανση αρκετών συνομηθιών μας αναφορικά με τον ρόλο που διαδραμάτισαν επίσημοι θεσμικοί παράγοντες στη Λέσβο απέναντι στα γεγονότα της πλατείας Σαπφούς, στο ζήτημα της σημαίας, στον σταυρό του Απελλή αλλά και απέναντι στη διάδοση των ψευδών ειδήσεων, αποτελεί άλλον έναν πολύ σημαντικό παράγοντα για τη δράση των ακροδεξιών ακτιβιστικών ομάδων στο νησί.

14. <https://thepressproject.gr/lilipoupoli-chora-magiki-skiagrafontas-tin-akrodexia-sti-lesvo-meros-1o/>

<https://www.protothema.gr/greece/article/830931/ethelodis-purosvestis-kai-athlitis-tou-mma-topo-thetise-to-stauro-sti-mutilini/>

https://www.youtube.com/watch?v=C8_ZSWXBdLU&ab_channel=%CE%9D%CE%95%CE%91%CE%95%CE%A0%CE%9F%CE%A7%CE%97

https://www.youtube.com/watch?v=C8_ZSWXBdLU&ab_channel=%CE%9D%CE%95%CE%91%CE%95%CE%A0%CE%9F%CE%A7%CE%97

https://www.youtube.com/watch?v=wx0Ikk9B3vE&ab_channel=LesvosPost.comWEBTV

15. <https://www.imerodromos.gr/perifereia-v-aigaioy-kalodechetai-stirixi-apo-ti-chrysi-aygi-o-moytzoynris/>

16. <https://e-ota.gr/trending/31469/agkalia-me-ti-chrysi-aygi-o-moytzoynris-fotografizetai-meton-yoppsifio-toy-kommatos-sti-chio-eikones/>

17. <https://thepressproject.gr/lilipoupoli-chora-magiki-skiagrafontas-tin-akrodexia-sti-lesvo-meros-4o/>

<https://www.inewsgr.com/135/friki-stin-lesvo-mousoulmanoio-lathrometanastes-afodefsan-mesa-se-ekklisia-kai-meta-pasaleipsan-me-ta-koprana-tis-eikones-mas.htm>

Η διαμορφούμενη κατάσταση

Η κατάσταση τον Νοέμβριο του 2021 όσον αφορά την ακροδεξιά παρουσία και κινητικότητα τόσο στο διαδίκτυο, όσο και στο φυσικό πεδίο, φαίνεται να χαρακτηρίζεται από μια ηρεμία και μια ύφεση των σχετικών εξάρσεων κινητοποίησης και δράσης. Η συγκεκριμένη ύφεση θα μπορούσε να ερμηνευτεί είτε ως συνέπεια πρόσφατων καταδικαστικών αποφάσεων ακροδεξιών για την συμμετοχή τους σε περιστατικά βίας στην Μυτιλήνη,¹⁸ είτε ως αποτέλεσμα της καταδικαστικής απόφασης της ΧΑ, είτε ως απογοήτευση από την τρέχουσα πολιτική διαχείριση του προσφυγικού ζητήματος καθώς συνεχίζονται αμείωτα οι διαδικασίες διαμόρφωσης του νέου χώρου συγκέντρωσης προσφύγων/μεταναστών στην ενδοχώρα της Λέσβου. Οι επιπλέον λόγοι που θα μπορούσαν να προστεθούν στους παραπάνω είναι τα εκτεταμένα push backs και η ενίσχυση των νησιών του Β. Ανατολικού Αιγαίου με έμπυχο δυναμικό και υλικότεχνική υποδομή (1.200 συνοριοφύλακες, drones, αεροπλάνα, ελικόπτερα, frontex, 6 περιπολικά σκάφη του λιμενικού μόνο στο λιμάνι της Μυτιλήνης). Παράλληλα, στην αντίπερα τουρκική πλευρά εκδηλώνονται μεγάλες αντιδράσεις/διαδηλώσεις περί πλεονάσματος εργατικών χεριών, που επιφέρει ανεργία στους ντόπιους με αποτέλεσμα να έχουν μειωθεί και εκεί οι αντίστοιχες μεταναστευτικές κινήσεις εισόδου στη χώρα. Σε αυτή την ανασχεση της μεταναστευτικής κινητικότητας συντέλεσε και η εξάπλωση του νέου κορονοϊού, με τη συνακόλουθη υγειονομική κρίση που αντιμετώπισαν αρκετές χώρες.

Σε επίπεδο δομών «φιλοξενίας», η νέα δομή στον Καρά Τεπέ αριθμεί 2.000 μετανάστες σε αντίθεση με τους 20.000 που διαβιούσαν στη Μόρια μέχρι την πυρκαγιά του εκεί στρατοπέδου. Επιπλέον η νέα δομή, σε αντίθεση με την προηγούμενη απ' όπου η είσοδος-έξοδος ήταν ελεύθερη είναι πολύ καλά φυλασσόμενη, ελεγχόμενη και αστυνομοκρατούμενη, με ψηλό τσιμεντένιο φράχτη και συνακόλουθο εγκλεισμό των προσφύγων/μεταναστών λόγω του κορονοϊού. Παράλληλα και όσον αφορά τις δομές και υπηρεσίες φιλοξενίας στην πόλη της Μυτιλήνης, η διακοπή της χρηματοδότησης μέσω του προγράμματος «ΕΣΤΙΑ», για στέγαση μεταναστών και προσφύγων σε

18. <https://www.flash.gr/greece/1493182/lesbos-epeisodia-kata-tin-omilia-tsipra-epithesi-akrodexiwn-se-dimosiografoys>
https://www.avgi.gr/koinonia/401791_katadikastikan-treis-gia-ta-epeisodia-kata-tin-episkepsi-tsipra-2018

νοικιαζόμενες δομές, είχε ως αποτέλεσμα τον δραστικό περιορισμό της παρουσίας και κυκλοφορίας τους στην πόλη. Στο ίδιο πλαίσιο, διακόπηκε η χρηματική βοήθεια των 75 ευρώ ανά άτομο μετά τις 20/7/21. Το ποσό αυτό αφορούσε την παροχή οικονομικής βοήθειας για τα βασικά έξοδα διαβίωσης των μεταναστών. Από 1/7/21 σύμφωνα με υπουργική απόφαση, προϋπόθεση λήψης αυτού του βοηθήματος είναι η ιδιότητα του αιτούντος άσυλο και αφού πιστοποιηθεί η διαμονή/παραμονή/φιλοξενία σε αναγνωρισμένες από τις ελληνικές αρχές δομές φιλοξενίας (ΚΥΤ).¹⁹ Οι δικαιούχοι δεν λαμβάνουν πλέον το σχετικό χρηματικό βοήθημα έπειτα από 30 ημέρες θετικής είτε αρνητικής απάντησης στο αίτημά τους για άσυλο.²⁰ Κατά συνέπεια, οι εκτός των επίσημων δομών πρόσφυγες/μετανάστες και όσοι έλαβαν θετική ή αρνητική απάντηση στο αίτημα ασύλου μετά 30 ημέρες, δεν έχουν πλέον κίνητρα για να κυκλοφορήσουν εντός της πόλης (π.χ. εισιτήρια για να μπορούν να μετακινηθούν και χρήματα για να ξοδέψουν στα καταστήματα τροφίμων/εμπορικών της πόλης).

Στο επίπεδο της πολιτικής αλλαγής, με τις εκλογές του Ιουλίου του 2019 και την εκλογική νίκη της ΝΔ αλλά και τη συνακόλουθη υπεροχή της στη Λέσβο με ποσοστό 39%, επήλθε πτώση του αντισύριζα μετώπου. Εν ολίγοις, αρκετοί από εκείνους που διαδήλωναν –ανάμεσά τους και ακροδεξιό– για τα οικονομικά προβλήματα με αφορμή την ψήφιση του σχετικού μνημονίου από την κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ (2015-2019) διέκοψαν τις σχετικές κινητοποιήσεις τους. Αναφορικά με τον συσχετισμό της ομαδοποίησης των ακροδεξιών ομάδων, επήλθε μια διάσπαση στο τοπικό επίπεδο ανάμεσα στους σκληροπυρηνικούς που διατυπώνουν ξεκάθαρη άρνηση για δημιουργία δομής προσφύγων και σε πιο «διαλλακτικούς» ακροδεξιούς. Οι τελευταίοι φαίνεται να έχουν συνταχθεί με το κυβερνητικό σχέδιο περί κατασκευής ενός κλειστού κέντρου στην ενδοχώρα, μακριά από την πόλη, ώστε να μην υπάρχει επαφή και οπτική επαφή των ντόπιων κατοίκων και των προσφύγων. Όπως μάλιστα διαπιστώνεται από τα social media, οι συγκεκριμένοι ακτιβιστές

19. <https://www.e-nomothesia.gr/kat-allodapoi/prosphyges-politiko-asulo/upourgike-apophasse-115202-2021.html>

20. <https://factcheckgreek.afp.com/http%253A%252F%252Fdoc.afp.com%252F9DZ8Q8-1https://help.unhcr.org/greece/el/h-%CE%B6%CF%89%CE%AE%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE->

δεν αναφέρονται καθόλου στο ζήτημα, σαν να μην υπάρχει πλέον προσφυγικό πρόβλημα. Ως εκ τούτου, δεν παρατηρούνται κινητοποιήσεις μαζικές από αυτό το δυναμικό, παρά μόνον αντιδράσεις από τα αρχικά στελέχη της «Πατριωτικής Κίνησης Μυτιλήνης», που ήταν οι πρωτεργάτες των κινητοποιήσεων. Ωστόσο, φέρονται και αυτοί διασπασμένοι καθώς ορισμένοι έχουν προσχωρήσει στο κόμμα της Ελληνικής Λύσης του Κ. Βελόπουλου, ενώ άλλοι έχουν συνταχθεί με το Εθνικό Κόμμα - Έλληνες του Η. Κασιδιάρη. Με λίγα λόγια, το όλο ακροδεξιό κίνημα ενσωματώθηκε με τον έναν ή τον άλλο τρόπο στη ρητορική της τρέχουσας διακυβέρνησης. Από την άλλη, η συμπερίληψη των ονομάτων αρκετών ακροδεξιών σε πάρα πολλές δικογραφίες που εκκρεμούν στα δικαστήρια της Μυτιλήνης, αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για την έκταση και τη δυναμική της κινητοποίησής τους στο πλαίσιο του ακροδεξιού ακτιβισμού τους.

Ωστόσο, και παρ' όλες τις παραπάνω αιτιάσεις για την ύφεση της ακροδεξιάς ακτιβιστικής δράσης, δεν εκλείπουν εντελώς οι αφορμές τόσο της διαδικτυακής ακροδεξιάς παρουσίας όσο και της κινητοποίησής της στον δημόσιο χώρο. Η συμφωνία των Πρεσπών λίγα χρόνια πριν και το αντιεμβολιαστικό κίνημα αποτελούν δύο νέα πεδία της παρουσίας της εν λόγω δράσης, με αντίστοιχες δυναμικές κινητοποιήσεις που μονοπωλούν πλέον την καθημερινότητα το τελευταίο χρονικό διάστημα. Φαίνεται, κατά συνέπεια, ότι η ακροδεξιά ακτιβιστική δράση συσπειρώνεται γύρω από νέα θέματα/διακυβεύματα, και αυτό αποτελεί κεντρική στρατηγική της με απώτερο σκοπό τη διατήρηση της αναγνωρισιμότητάς της και την αναγκαιότητα ύπαρξής της απέναντι στο πολιτικό της ακροατήριο και στην εν δυνάμει πολιτική της πελατεία.²¹

---

21. <https://www.documentonews.gr/article/apisteyto-skotosse-ti-gynaika-toy-kai-egine-antemvolias-tis-kai-thematofylakas-toy-syntagmatos/>
<https://www.politikalesvos.gr/quot-thematofylakes-quot-vlakeias-sti-mytilini-ton-96-chamenon-psychon/>
<https://politic.gr/ellada/anthoun-oi-antiemvolias-tis-stin-lesvo-dekades-krousmata-koronoiou-se-mat-hites-sto-trapezi-to-mini-lockdown/#.ZAULnXZBy3A>
https://blogger.googleusercontent.com/img/a/AVvXsEg9CfcUXZ0wpSgCTvqfJwO1P6JBumTPbVt_gKf3DGK5QEzqbA_4eCp-13fSnaScV0ma2IT6EFj0EzLtiP1-cZkrwg6g_C3_NuaKj-MvAcA2Umk-uitiGtJ9XAct10Xsjqj0FC48czqY_Wk_M3V0_x-CMyoAdfH12y4pirpLjMFJAIZRhN-qBOCSR1qf_nQ=s2048
https://www.lesvospost.com/2021/07/blog-post_69.html

Στο πλαίσιο αυτό, ο ακροδεξιός ακτιβισμός δείχνει να έχει την ικανότητα να κινητοποιεί ανθρώπινους και οργανωτικούς πόρους ώστε να κεφαλαιοποιεί την τρέχουσα πολιτική και κοινωνική ατζέντα, πείθοντας για την κρισιμότητα των θεμάτων αυτής και για τη μοναδικότητά και την ορθότητα των θέσεών του. Σε θεσμικό μάλιστα επίπεδο, αυτό που δεν κατάφερε η ΧΑ, δηλαδή να εισέλθει στο Κοινοβούλιο στις εθνικές εκλογές του 2019, το κατάφερε ένα άλλο ακροδεξιό, εθνικιστικό κόμμα, η Ελληνική Λύση, το οποίο ιδρύθηκε το 2016 από τον Κ. Βελόπουλο, πρώην βουλευτή του ΛΑΟΣ. Η Ελληνική Λύση πέτυχε να εκλέξει 10 βουλευτές²² με ποσοστό 3,7% και έναν ευρωβουλευτή στις ευρωεκλογές του ίδιου έτους με ποσοστό 4,18%. Η μέχρι τώρα (2019-2023) ρητορική του κόμματος περί προδοσίας στο Μακεδονικό (Συμφωνία Πρεσπών), μειοδοσίας στο προσφυγικό-μεταναστευτικό (επιδόματα στους πρόσφυγες/μετανάστες την ώρα που οι Έλληνες πεινάνε, έμφαση στην αξία της ορθόδοξης πίστης και της εκκλησίας), αλλά και οι πρόσφατες δηλώσεις του αρχηγού του κόμματος για την επιτακτική ανάγκη να εγκλειστούν/εξοριστούν οι πρόσφυγες και οι μετανάστες σε ακατοίκητα νησιά, αποδεικνύουν ότι στο πεδίο της πολιτικής αρένας το εκλογικό σώμα παρέχει ακόμα το περιθώριο να σταδιοδρομήσουν ακροδεξιά και εθνικιστικά κόμματα.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΟΥ ΑΚΡΟΔΕΞΙΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΥ ΑΚΤΙΒΙΣΜΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΦΥΣΙΚΟ ΧΩΡΟ

Από το ερευνητικό εγχείρημα ως προς τη διερεύνηση του ακροδεξιού πολιτικού και πολιτισμικού ακτιβισμού μέσω των τοπικών social media και του τρόπου με τον οποίο ο εν λόγω ακτιβισμός τροφοδοτεί, αλληλεπιδρά και συνομιλεί με τον αντίστοιχο ακροδεξιό ακτιβισμό στον φυσικό χώρο, συνάγονται ορισμένα χρήσιμα συμπεράσματα που θα μπορούσαν να αποτελέσουν πηγές προβληματισμού ως προς τη δράση της ακτιβιστικής ακροδεξιάς δραστηριότητας στη Λέσβο.

22. Στη Λέσβο η Ελληνική Λύση στις εκλογές του 2019, πέτυχε ποσοστό 2,62% το οποίο αν προστεθεί στο αντίστοιχο ποσοστό του 3,68% της Χρυσής Αυγής, επιτρέπει τον συλλογισμό περί της ύπαρξης ενός ισχυρού πόλου ακροδεξιών υποστηρικτών στο νησί.

Οι ακροδεξιοί ακτιβιστές στη Λέσβο και η συνακόλουθη δράση τους είναι ιδιαίτερα δυναμική τόσο στον δημόσιο χώρο όσο και στον χώρο του διαδικτύου. Ειδικότερα, εμφανίζεται –τουλάχιστον από το 2016– μια συνεπής και συνεχής παρουσία της ακροδεξιάς ρητορικής στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και μιας αντίστοιχης ακροδεξιάς ακτιβιστικής δράσης στον φυσικό χώρο, οι οποίες αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Ειδικότερα, στο επίπεδο διαδικτυακής παρουσίας και επιρροής, η ακροδεξιά ρητορική με αφορμή διάφορα περιστατικά δείχνει να κυριαρχεί, και αυτό φαίνεται από τον τρόπο με τον οποίο μπορεί πολύ γρήγορα να κινητοποιεί τους οπαδούς/υποστηρικτές της, σε αρκετές περιπτώσεις αιφνιδιαστικά. Όλα τα σχετικά γεγονότα ακτιβιστικής κινητοποίησης –στα οποία αναφερθήκαμε– χαρακτηρίζονται από πυκνό χρόνο δράσης, ενώ φαίνονται να ακολουθούν μια συγκεκριμένη και συνεπή ακολουθία, γεγονός που επιτρέπει την υπόθεση περί οργανωμένου σχεδίου διασποράς και αξιοποίησης fake news από συγκεκριμένες ακροδεξιές ομάδες και αντίστοιχες ιστοσελίδες.

Η κατασκευή και διάχυση των εν λόγω ψευδών ειδήσεων σε τοπικό επίπεδο φαίνεται να ενεργοποιεί μεγάλα τμήματα πληθυσμού να συμμετάσχουν σε συγκεντρώσεις και διαδηλώσεις με αντιμταναστευτική ατζέντα. Σε αυτή την ενεργοποίηση θεωρούμε ότι δεν διαδραματίζει κομβικό ρόλο μόνον καθ'εαυτήν η ψευδής είδηση αλλά και τα σύμβολα/συνειρμοί που εμπεριέχονται σε αυτήν και συγκεκριμένα η εκμετάλλευση της πατριωτικής (σημαία) και της θρησκευτικής (εκκλησίες) συνειδησης αλλά και του φόβου της προσβολής της γυναικείας γενετήσιας φύσης (βιασμοί). Τρία πεδία/θεματικές, τα οποία η ακροδεξιά ρητορική σε τοπικό επίπεδο φαίνεται να διαχειρίζεται με αποτελεσματικό τρόπο, επενδύοντας στην επικοινωνία του συναισθήματος. Ως εκ τούτου, διαδικτυακός και φυσικός χώρος αλληλεπιδρούν μέσω της διαμεσολάβησης συναισθηματικά φορτισμένων εικόνων και περιστατικών από τοπικές ακροδεξιές ιστοσελίδες που εργαλειοποιούν το μεταναστευτικό εστιάζοντας σε βασικές πολιτισμικές πτυχές της καθημερινής ζωής. Η συστηματική και επίμονη δημοσιοποίηση αποτρόπαιων περιστατικών (αφόδευση σε εκκλησίες, βιασμός ελληνίδων γυναικών από ισλαμιστές), αναπόφευκτα δημιουργούν, στη μικροκλίμακα του τοπικού, συνειρμούς στιγματισμού και δαιμονοποίησης για τον επικίνδυνο «ξένο». Αντικειμενικός στόχος είναι η επιβολή μιας κατάστασης ανασφάλειας του κοινωνικού κόσμου και μιας καθημερινότητας συνεχούς εμπέδωσης και εσωτερί-

κευσης του φόβου μέσω της «θυματοποίησης» του «εαυτού» από τον εν δυνάμει αλλοδαπό «εγκληματία». Στο πλαίσιο αυτό, η αδιάλειπτη συγκρότηση και ανασυγκρότηση ενός από τα κάτω συμπαγούς δικτύου αφοσίωσης και εξοικείωσης με αξίες και αρχές αυταρχισμού και βίας, μοιάζει αναπόδραστη. Αξιοποιώντας μηχανισμούς έμμεσου κοινωνικού ελέγχου (τοπικά social media) οι εν λόγω πρακτικές εξοικείωσης των κοινωνικών υποκειμένων με αυταρχικές και βίαιες συμπεριφορές επιχειρείται να εμφανιστούν ως κοινωνικά αναγκαίες και νόμιμες. Εξού και η ενεργοποίηση σε κινητοποιήσεις αυτοδικίας, βίαιων πράξεων και πρακτικών μίσους εναντίον προσφύγων, αλληλέγγυων, και εν γένει δημοκρατικών πολιτών και δημοσιογράφων.

Θέτοντας με σκηνοθετική επιτυχία στο επίκεντρο της ακτιβιστικής δράσης τη συναισθηματική μόλυνση γύρω από θρησκευτικά και εθνικά σύμβολα (σταυρός, σημαία), επιχειρείται η κανονικοποίηση του ακροδεξιού λόγου, η οποία εν πολλοίς εδραιώνεται και από τη στήριξη τοπικών θεσμικών παραγόντων. Πράγματι, σε σχετικά διαδικτυακά καλέσματα επετείων ή άλλων κοινωνικών εκδηλώσεων της ακροδεξιάς, εμφανίζονται να παρευρίσκονται και παράγοντες που έχουν τοπικά αυτοδιοικητικά πόστα, εκπρόσωποι κομματικών οργανώσεων αλλά και βουλευτές του «δημοκρατικού τόξου». Έτσι, το όλο διαδικτυακό κλίμα ενισχύεται και προμοδοτείται στον φυσικό χώρο και από σημαίνοντα μέλη της τοπικής κοινωνίας (ιεράρχες, αυτοδιοικητικοί, πολιτικοί παράγοντες), που με τη θεσμική τους υπόσταση παρέχουν αν όχι κάλυψη, τουλάχιστον ανοχή και βήμα στη δημόσια ακροδεξιά ρητορική και δράση. Πολύ δε περισσότερο όταν στους εκλογικούς συνδυασμούς της τοπικής αυτοδιοίκησης συμμετείχαν ως υποψήφιοι ακροδεξιοί, γνωστοί για την έκνομη δράση τους. Αυτό, αποκτά μια επιπλέον κομβική διάσταση, αν ληφθεί υπόψη ότι η κίνηση «Ελεύθεροι Πολίτες» κατάφερε να αναδειχθεί δεύτερη σε ψήφους δημοτική παράταξη στην κοινότητα Μυτιλήνης στις αυτοδιοικητικές εκλογές του 2018.

Ιδιαίτερα πρέπει να τονιστεί ότι τα εν λόγω περιστατικά διάχυσης κατασκευασμένων και ψευδών ειδήσεων βρήκαν τεράστια δυναμική και απήχηση στον ντόπιο πληθυσμό αλλά και εκτός νησιού, γεγονός που πιστοποιείται από τον τρόπο με τον οποίο διαχύθηκαν και αναπαράχθηκαν και σε άλλες ειδησεογραφικές ιστοσελίδες και εφημερίδες πανελλαδικά. Θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι αυτή η μαζική κινητοποίηση υποστηρικτών της ακροδεξιάς ξεπερνά τα όρια του τοπικού, όταν οι συνθήκες το απαιτήσουν. Από το 2016 έως

το 2019 η όλη «προσπάθεια» από κύκλους της ακτιβιστικής ακροδεξιάς να διαμορφώσει και μέσω των fake news έναν αντιμεταναστευτικό/αντιαλληλέγγυο και ενίοτε αντιδημοκρατικό τρομοκρατικό κλίμα στο νησί, στοχοποιώντας πρόσφυγες δημοκρατικούς πολίτες, αλληλέγγυους και δημοσιογράφους, στέφθηκε με ιδιαίτερη επιτυχία.²³ Το γεγονός μάλιστα της μαζικής ενεργοποίησης και αντίδρασης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ακροδεξιών σχολιαστών από όλα τα μέρη της Ελλάδας, με αφορμή διάφορα περιστατικά στη Λέσβο (π.χ μπλόκα στη Μόρια, γεγονότα της πλατείας Σαλφούς), αναμφισβήτητα παραπέμπει σε μια πολύ καλά οργανωμένη και μεθοδική τακτική ενός πανελλαδικού ακροδεξιού δικτύου. Αυτό το δίκτυο φαίνεται να δρα μαζικά και άμεσα σε πρώτο χρόνο, προσδίδοντας στην ακροδεξιά ακτιβιστική δράση της Λέσβου υπερτοπικά χαρακτηριστικά και όχι μόνον. Ως προς αυτό, είναι ενδεικτική η απόφαση της συγγραφικής κυβέρνησης να αποκαταστήσει με δικά της έξοδα τα κατεστραμμένα εκκλησιάκια για τα οποία οι φερόμενοι ως δράστες σε διάφορες ιστοσελίδες εμφανίζονται να είναι ισλαμιστές μετανάστες.²⁴ Κατά τον ίδιο τρόπο, ο τότε υπουργός της εσωτερικών της Ιταλίας M. Salvini το 2018 παίρνει σαφή θέση υπέρ των ακροδεξιών ακτιβιστών, που συμμετείχαν στις προσπάθειες ανέγερσης του σταυρού του Απελή.²⁵

Από την άλλη, τα αντιφασιστικά και δημοκρατικά αντανάκλαστικά μπορεί να είναι δυναμικά και μαζικά, όμως ενεργοποιούνται εκ των υστέρων και στην πορεία φθίνουν. Ειδικά στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης εντοπίζεται είτε μια χρονική υστέρηση παρακολούθησης και ανάλυσης της ακροδεξιάς δράσης και ρητορικής, είτε

23. Βέβαια, θα πρέπει εδώ να επισημανθεί ότι η συγκεκριμένη προσπάθεια πλαισιώθηκε και από το γενικότερο κλίμα του «αντισύριζα μετώπου», που είχε διαμορφωθεί τότε (2017-2018) στην ελληνική κοινωνία, όπου στα νησιά του ΒΑ Αιγαίου αφορούσε το αίτημα περί μειωμένων συντελεστών ΦΠΑ στα νησιά αυτά κατά παρέκκλιση των απαιτήσεων της τρoίκας.

24. <https://www.in.gr/2021/07/06/greece/mytilini-oi-anthropoi-tou-ormpan-sti-moria/>
https://www.ertnews.gr/perifereiakoi-stathmoi/voreio_aigai/o-syriza-lesvoy-gia-tin-episkepsi-oys-grikis-antiprosopeias/
https://cosmostatus.blogspot.com/2020/05/30000.html?fbclid=IwAR2loyZrIwT4Qtn9OvpBbtVo-Tk-qDKJy3JkWOB8HqwfaaE_NK26qOHVVfM
<https://www.orthodoxtimes.gr/episkepsi-ekprosopon-tis-oungrikis-kyvernisis-stin-mytilini-gia-ta-egkainia-parekklosion/>

25. https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/169082_o-anendotos-para-thinalos-gia-ton-stayro-sti-mytilini
<https://www.dimokratia.gr/ellada/363286/keraynoi-salvini-gia-ton-stayro-tis-lesvoy/>

μεμονωμένες αντιδράσεις σε διάφορες ρατσιστικές και φασιστικές αναρτήσεις. Μια κατάσταση που φαίνεται να ευνοεί την ακροδεξιά ηγετορική και δράση.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ θερμά τους ανώνυμους κριτές για τις εξαιρετικά εύστοχες επισημάνσεις τους. Ευχαριστώ επίσης και τους αγαπητούς συναδέλφους Α. Αφουξενίδη, Γ. Κανδύλη και Ν. Σουλιώτη για την πολύτιμη συμβολή τους, καθώς μοιράστηκαν μαζί μου προβληματισμούς και ερωτήματα κατά τη διάρκεια συγγραφής του παρόντος άρθρου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Αφουξενίδης, Α. και Γεωργουλέα, Ι. (2018). Διερεύνηση των ακροδεξιών ιστότοπων: λόγος και αισθητική. Στο Μ. Σπυριδάκης, Η. Κουτσούκου και Α. Μαρινοπούλου (Επιμ.), *Κοινωνία του κυβερνοχώρου* (σελ. 91-127). Σιδέρης.
- Γεωργιάδου, Β. (2019). *Η άκρα δεξιά στην Ελλάδα (1965-2018)*. Καστανιώτης.
- Θεοφιλόπουλος, Θ. (2011). «Η άκρα δεξιά στην Ελλάδα: 1974-2009», εισήγηση στο 3ο Τακτικό Συνέδριο Ελληνικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας «*Ελληνική Κοινωνία 1975-2010: Μετασηματισμοί, Ανακατατάξεις, Προκλήσεις*». Αθήνα - Πάντειο Πανεπιστήμιο 3-5/11/2011.

Ξενόγλωσση

- Atton, C. (2006). Far-right media on the internet: culture, discourse and power. *New Media and Society*, 8 (4), pp. 573-587.
- Berezin, M. (2007). Revisiting the French Front National: The ontology of a political mood. Special Issue: Racist and Far Right Groups, *Journal of Contemporary Ethnography*, 36 (2), pp. 129-146.
- Betz, H.G. (1994). *Radical right-wing populism in Western Europe*. St. Martin's Press.
- Blee, K. M. (2002). *Inside organized racism: Women in the hate movement*. University of California Press.
- Blee, K. M. (2003). Studying the enemy. In Barry Glassner and Rosanna Hertz (Eds.), *Our studies, ourselves* (pp. 13-23). Oxford University Press.
- Blee, K. M. (2005). Racial violence in the United States. *Ethnic and Racial Studies*, 28 (4), pp. 599-619. <https://doi.org/10.1080/01419870500092423>
- Blee, K. M. (2007). Ethnographies of the far right. *Journal of Contemporary Ethnography*, 36 (2), pp. 119-128. <https://doi.org/10.1177/0891241606298815>
- Bojarska, K. (2018). *The dynamics of hate speech and counter speech in the social-media*. Center for Internet and Human Rights. <https://cihr.eu/summary-of-scientific-research-the-dynamics-of-hate-speech-and-counter-speech-in-the-social-media/>
- Caiani, M. (2013). *A transnational extreme right? New right-wing tactics and the use of the internet*. SISP Conference 2013, Florence, Panel: Leader populists e nuovi media nelle democrazie contemporanee. Chairs: Giorgia Bulli e Flavio Chiapponi.

- Carter, E. (2005). *The extreme right in Western Europe: Success or failure?*. Manchester University Press.
- Ellinas, A. (2013). The rise of Golden Dawn: The new face of the far right in Greece. *South European Society and Politics*, pp. 1-23.
- Engström, R. (2014). The online visual group formation of the far right: A cognitive historical case study of the British National Party. *Public Journal of Semiotics*, 6 (1). <https://doi.org/10.37693/pjos.2014.6.10025>
- Guibernau, M. (2010). Migration and the rise of the radical right <https://www.opendemocracy.net/en/5050/migration-rise-of-radical-right/>
- Hainsworth, P. (2000). *The politics of the extreme right: from the margins to the mainstream*. Pinter.
- Karl, P. (2019). Creating a new normal: the mainstreaming of far-right ideas through online and offline action in Hungary. In M. Fielitz and N. Thurston (Eds.), *Post-digital cultures of the far right: Online actions and offline consequences in Europe and the US* (pp. 67-78). Transcript Verlag.
- Kimmel, M. (2007). Racism as adolescent male rite of passage ex-nazis in Scandinavia. *Journal of Contemporary Ethnography*, 36 (2), pp. 202-218. <https://doi.org/10.1177/0891241606298825>
- Koronaïou, A., and Sakellariou, A. (2013). Reflections on ‘Golden Dawn’, community organizing and nationalist solidarity: helping (only) Greeks. *Community Development Journal*, 48 (2), pp. 332-338.
- Linden, A., and Klandermans, B. (2007). Revolutionaries, wanderers, converts, and compliants. Life histories of extreme right activists. *Journal of Contemporary Ethnography*, 36 (2), pp. 184-201.
- Mood, T. (2005). *Multicultural politics: Racism, ethnicity, and muslims in Britain*. The University of Minnesota Press.
- Mudde, C. (2000). *The populist radical right in Europe*. Cambridge University Press.
- Norris, P. (2005). *Radical right: Voters and parties in the electoral market*. Cambridge University Press.
- Peters, R. A., (2015). Become immortal: Mediatization and mediation processes of extreme right protest. *Conjunctions, Transdisciplinary Journal of Cultural Participation*. doi:10.7146/tjcp.v2i1.22274
- Petrou, M., and Kandyli, G., (2016). Violence and extreme-right activism: The Neo-Nazi Golden Dawn in a Greek rural community. *Journal of Intercultural Studies*, (37), 6, pp. 589-604.
- Sakellariou, A. (2015). *Golden Dawn and its appeal to Greek youth*. <https://www.demopaideia.gr/wp-content/uploads/2016/08/sakellariou.pdf>
- Sakki, I., and Pettersson, K. (2016). Discursive constructions of otherness in populist radical right political blogs. *European Journal of Social Psychology*, 46, pp. 156-170.
- Soysal, L. (2009). Introduction: Triumph of culture, troubles of anthropology. *Focaal*, 55, pp. 3-11.
- Tuters, M. (2019). LARPing & Liberal Tears: Irony, Belief and Idiocy in the Deep Vernacular Web. In M. Fielitz and N. Thurston N. (Eds.), *Post-digital cultures of the far right: Online actions and offline consequences in Europe and the US* (pp. 37-48). Transcript.
- Wren, K. (2001). Cultural racism: Something rotten in the state of Denmark?. *Social and Cultural Geography*, 2 (2), pp. 141-162.
- Yılmaz, F. (2012). Right-wing hegemony and immigration: How the populist far-right achieved hegemony through the immigration debate in Europe. *Current Sociology*, 60 (3), pp. 368-381. <https://doi.org/10.1177/0011392111426192>